

Denis Njari

Filozofski fakultet Sveučilišta u Osijeku

MAĐARSKE ŠKOLE U OSIJEKU U VRIJEME AUSTRO-UGARSKE

UDK 373(439:497.5Osijek)(091)

DOI 10.22586/ss.24.1.3

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 8. 3. 2024.

Rad obuhvaća razdoblje djelovanja prve osnovne i srednje škole na mađarskom nastavnom jeziku, koja je osnovana u Osijeku krajem 19. stoljeća posredstvom Mađarskih kraljevskih državnih željeznica. Temelji se na mađarskoj i hrvatskoj arhivskoj građi te na komparaciji onodobnoga mađarskoga i hrvatskoga tiska koji je izvještavao o navedenoj školi i događajima povezanim s njom. Ukazuje se na ulogu i značaj škole u promicanju mađarskoga jezika i kulture ne samo za Mađare Osijeka, nego i okolice. Kako je škola djelovala u vrijeme turbulentnih mađarsko-hrvatskih odnosa, analizira se i kakve je političke i društvene utjecaje škola imala i na hrvatsko stanovništvo. Rad nastoji doprinijeti razumijevanju povijesnoga i kulturnog konteksta mađarske manjine u Osijeku te rasvijetliti kompleksne zahtjeve koji su stavljeni pred školu – ispuniti ulogu bivanja stožernom mađarskom nacionalnom institucijom u Osijeku, a s druge strane djelovati tako da se hrvatsko stanovništvo u Osijeku ne osjeća ugroženim njezinim djelovanjem.

Ključne riječi: mađarska škola, Osijek, mađarska manjina, Mađari u Slavoniji, manjinske škole, mađarsko-hrvatski odnosi

Uvod

Izvori za proučavanje povijesti mađarskih škola u Osijeku u vrijeme Austro-Ugarske raspršeni su, necjeloviti i krajnje fragmentarni. Naime, cjelokupna arhiva osnovne i srednje škole s mađarskim nastavnim jezikom u Osijeku zasigurno je dijelila sudbinu ostalih škola mađarskog nastavnog jezika u novonastalom Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca – uništena je (vjerojatno spaljena) neposredno nakon raspada Austro-Ugarske. Ipak, posredno se može nešto doznati o njezinom djelovanju, i to iz obiju perspektiva – hrvatske i mađarske. U Državnom arhivu u Osijeku nalazi se nešto građe koja barem efemerno spominje mađarske škole u Osijeku, poglavito u fondu

Gradskog poglavarstva grada Osijeka, iako većina spisa koja se odnosi na navedene škole nedostaje (nisu sačuvani sami spisi, nego samo njihov spomen u urudžbenim zapisnicima). Za pogled iz perspektive hrvatske oporbe svakako je zanimljivo i korisno pisanje novina na hrvatskom jeziku, prvenstveno zagrebačkoga *Obzora* i osječkih novina na hrvatskom jeziku *Narodna obrana* i *Jug* te na njemačkom *Die Drau* (potonje se doduše u pravilu ne mogu smatrati oporbenima). Kako je hrvatska perspektiva prema školama na mađarskom jeziku zapravo već relativno dobro poznata u hrvatskoj historiografiji, za drugu, mađarsku perspektivu korišteno je više različitih novina i izvora, kako osječkoga tjednika *Szlavóniai magyar újság*, tako i više novina izdavanih u Mađarskoj (*Budapesti Hírlap*, *Dunántúl*, *Pécsi Napló*, *Pesti Hírlap*), prvenstveno u Budimpešti i Pečuhu. Svakako jedan od najdragocjenijih izvora za povijest škole predstavljaju njena godišnja školska izvješća. Ona su nažalost sačuvana samo djelomično, odnosno sačuvana su samo pojedina godišta. poglavito u Državnoj knjižnici Szécsényi u Budimpešti. Osim Mađarskog nacionalnog arhiva u Budimpešti, konzultirana je i arhiva Instituta za mađarska istraživanja (Magyarságkutató Intézet) u Pečuhu.

Glavni metodološki pristup u ovom radu bit će pristup „nove povijesti“ kako ga definira (među ostalima i) Burke, pri čemu je najznačajnija metoda „raznovrsnosti pristupa“ i „prelaska s *glas*a povijesti na različite i međusobno suprotstavljene glasove“,¹ što će biti najevidentnije u sučeljavanju mađarskih i hrvatskih tiskovina koje su izvještavale o istom fenomenu, ali u pravilu dijagonalno suprotno. Najvažniji ciljevi rada i dalje su oni koje očekuje i tradicionalni historiografski pristup, tj. utvrđivanje osnovnih činjenica koje su dosad o ovoj školi bile potpuno nepoznate, ali pristup u radu nedvojbeno je i propitkivanje tradicionalnog narativa u hrvatskoj historiografiji (zapravo preuzetoga od tadašnje hrvatske oporbe i novina) – da su mađarske škole u Hrvatskoj i Slavoniji imale prvenstvenu mađarizacijsku ulogu. Samo neki od epiteta kojima je *Narodna obrana* nazivala učenike i učitelje osječke mađarske škole bili su: bagra,² šovinisti,³ hazafi i osječki Azijati,⁴ izrodi i izdajice.⁵ O činjenici da se na osječkim ulicama mogao čuti mađarski jezik pisala je: „Ovakovići okužiše Osijek, te on zaudara tudjinštinom; tu se na svakom koraku čuje bahata riječ mađarska, pa mislite, da ste negdje nasred Debrecina.“⁶ *Die Drau* (osječke novine na njemačkom jeziku) su na to odgovarale da su Hrvati protiv mađarskih

¹ Peter Burke, *New Perspectives on Historical Writing* (Cambridge: Polity Press, 2001), 6.

² *Narodna obrana*, br. 168, 26. srpnja 1911., Nepodopštine julijanskih škola, 1.

³ *Narodna obrana*, br. 96, 23. travnja 1908., „Julian“ na djelu, 1.

⁴ Prema mađ. *hazafi* – domoljub. *Narodna obrana*, br. 224, 3. listopada 1911., Mađarizacija Slavonije, 2-3.

⁵ *Narodna obrana*, br. 237, 12. listopada 1904., Essek in Ugarn, 3.

⁶ *Narodna obrana*, br. 237, 12. listopada 1904., Essek in Ugarn, 3.

škola u Hrvatskoj samo zato što su – mađarske.⁷ Fenomen osječke osnovne i srednje škole krajem austro-ugarskoga razdoblja promatrat će se dakle iz dviju perspektiva, mađarske i hrvatske, korištenjem i mađarskih i hrvatskih izvora.

Puni službeni naziv osječke osnovne mađarske škole bio je *Magyar királyi államvasutak eszéki elemi népiskola*, odnosno Osnovna pučka škola Mađarskih kraljevskih državnih željeznica u Osijeku, a srednje škole *Magyar királyi államvasutak osijeki felső nép-iskola*, odnosno Srednja pučka škola Mađarskih kraljevskih državnih željeznica u Osijeku. U ovom će se radu za imenovanje tih škola ipak koristiti samo oblici *Mađarska osnovna škola u Osijeku* i *Mađarska srednja škola u Osijeku*, prvenstveno zbog jednostavnosti i jasnoće, ali i stoga što je još u austrougarskom razdoblju upravo taj njihov naziv već bio potpuno uobičajen te se cjelokupni službeni naziv osim u iznimnim situacijama gotovo nikada nije ni koristio. Kao što je i iz samoga naziva škole očigledno, nije se radilo o školama koje je osnovalo ili uzdržavalo Julijansko društvo (koje je uostalom i osnovano tek 1904. godine). Osnivač tih škola, kao i njihov glavni financijer, bile su Mađarske kraljevske državne željeznice te školu stoga treba jasno razlikovati od tzv. julijanskih škola.

Prva željeznička pruga u Osijeku puštena je u promet 20. prosinca 1870. godine, a radilo se o pravcu Villány – Osijek – Dalj – Sombor – Subotica – Szeged. Sljedeća pruga iz Osijeka, prema Našicama, puštena je u promet 2. prosinca 1893. godine, a još je ranije, točnije 1878. godine, spojena već postojeća pruga s posavskim pravcem preko Dalja, Vinkovaca i Vrpolja do Slavonskoga Broda. Nadalje, željeznička pruga iz Našica produžena je 1896. godine preko Slatine i rijeke Drave do mađarskoga Szentlőrinc. Godine 1905. izgrađen je i kraći željeznički pravac do posavske pruge preko Čepina, Vladislavaca i Đakova, da bi željeznička mreža oko Osijeka bila praktički dovršena 1910. godine izgradnjom kraće željezničke linije do Vinkovaca preko Antunovca, Ernestinova, Laslova i Gaboša.⁸ Željeznice su tada pripadale Mađarskim kraljevskim državnim željeznicama i njezini su zaposlenici u apsolutnoj većini bili Mađari, a to je pitanje predstavljalo prvorazredni politički problem u Hrvatskoj i Slavoniji na prijelazu iz 19. i 20. stoljeće.⁹ Kako se broj zaposlenika Mađarskih kraljevskih državnih željeznica u gradu Osijeku povećavao, kao i sam broj Mađara u Osijeku,¹⁰ a u gradu nije postojala nikakva mogućnost da

⁷ *Narodna obrana*, br. 228, 7. listopada 1911., Die Drau o mađarsko-hrvatskom sporu, 2.

⁸ Stjepan Sršan, „Prometnice i gradski promet“, u: *Od turskog do suvremenog Osijeka* (Osijek: Zavod za znanstveni rad HAZU u Osijeku, 1996), 182-183.

⁹ Više o tome Milan Vrbanus, „Gospodarski razvoj hrvatskih zemalja“, u: *Temelji moderne Hrvatske. Hrvatske zemlje u „dugom“ 19. stoljeću* (Zagreb: Matica hrvatska, 2016), 207-214.

¹⁰ Više o razvoju mađarskoga stanovništva u Osijeku u navedenom razdoblju: Denis Njari, „Mađari u Osijeku od 1895. do 1918. – vrijeme organiziranja i demonstracija“, *Osječki zbornik* 38 (2023), 65-90.

se njihova djeca imaju priliku školovati na svom materinskom jeziku, Mađarske kraljevske državne željeznice odlučile su same podići školu za potrebe djece vlastitih zaposlenika.

Mađarska osnovna škola u Osijeku

Potruga za gradilištem za buduću Mađarsku osnovnu školu u Osijeku započela je 1895. godine, a Mađarske kraljevske državne željeznice željele su lokaciju koja bi bila u blizini glavnoga osječkog željezničkog gornjodravskog kolodvora.¹¹

Prema prvim sačuvanim podatcima u Državnom arhivu u Osijeku, početkom 1896. godine Mađarske kraljevske državne željeznice obraćaju se osječkom gradskom poglavarstvu sa zamolbom za gradilište na području tadašnje Kolodvorske (današnje Radićeve) ulice u gradu Osijeku.¹² U travnju iste godine gradsko je poglavarstvo ustupilo zemljište 45 x 80 m (3600 m²) na uglu tadašnje Kolodvorske i „produžiti se imajuće“ Gundulićeve ulice upravi Mađarskih kraljevskih državnih željeznica po cijeni od 2000 kruna.¹³ Iako je prvotno planirano odmah izgraditi zgradu na dvije etaže, zbog nedostatka sredstava¹⁴ odlučeno je da će se u prvoj fazi na tom gradilištu podići prizemna zgrada, ali s nosivošću zida koja će omogućiti nadogradnju kata te „da se dade cijeloj sgradi takova fasada koja će odgovarati karakteru ulice – naime da bude njem. francuska“.¹⁵

Odobrenje za otvaranje škole dala je hrvatska kraljevska zemaljska vlada, odjel za bogoštovlje i nastavu, 7. srpnja 1896.: „kojim obnalazi dozvoliti da se za željezničku postaju u gornjem Osieku za djecu ovdješnjih željezničkih službenika privatna niža pučka škola s magjarskim nastavnim jezikom otvori“.¹⁶

Iz sačuvanih podataka vidljivo je da se broj učenika Mađarske osnovne škole u Osijeku od njezina osnutka pa do razdoblja Prvoga svjetskog rata udeseterostručio. Najznačajniji pojedinačni porast bio je 1905. godine, kada se broj učenika u školskoj godini 1905./1906. gotovo udvostručio u odnosu na

¹¹ *Die Drau*, br. 95, 11. 8. 1895., *Ungarische Volksschule in Essek*, 5; *Pesti Hirlap*, br. 221., 14. 8. 1895., 7; *Pesti Napló*, br. 220, 13. 8. 1895., 2.

¹² Hrvatska (dalje: HR), Državni arhiv u Osijeku (dalje: DAO), Gradsko poglavarstvo Osijek (dalje: GPO), 1047., 16., 48. (2883); Stjepan Sršan (prir.), *Zapisnici grada Osijeka od 1896. do 1901. godine* (Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2008), 21, 31.

¹³ HR, DAOS, GPO, 1047., 90., 102. (7721); S. Sršan, *Zapisnici grada Osijeka*, 48, 56.

¹⁴ *Die Drau*, br. 81, 12. 7. 1896., *Der Bau der ungarischen Volksschule in Essek*, 4.

¹⁵ HR, DAOS, GPO, 1047., 205. (14.222 III), 275. (20.420); *Zapisnici grada Osijeka*, 91, 121.

¹⁶ HR, DAOS, GPO, 1047., 186. (12.834); *Zapisnici grada Osijeka*, 83.

prethodnu školsku godinu 1904./1905. Drugi se najznačajniji porast dogodio u razdoblju između 1907. i 1911. godine, no zbog nedostatka preciznijih podataka nije jasno je li taj porast bio linearan kroz nekoliko školskih godina ili eksponencijalan, kao što je bio 1905. godine. Tijekom godina Prvoga svjetskog rata jasno je uočljiv polagani pad broja učenika škole iz godine u godinu.

Porast broja učenika u prvom desetljeću njezina postojanja može se objasniti time da su u svibnju 1898. godine Mađari Osijeka i okolice pokrenuli peticiju sa zamolbom da se dopusti pohađanje mađarske škole i onoj djeci mađarskoga materinskog jezika kojima roditelji nisu službenici željeznice, što im je na koncu i dopušteno. To je dopuštenje često problematizirala osječka *Narodna obrana*, smatrajući da je ta škola „s početka otvorena samo za djecu željezničkih službenika Magjara“ i da joj je „naredbom naše zemaljske vlade podijeljeno pravo da smiju primati na obuku djecu i drugih osoba, ako im je jezik materinski magjarski. Mi smo upozorili na protuzakornost te naredbe.“ Osim „protuzakornosti“ naredbe hrvatske zemaljske vlade na koju je *Narodna obrana* upozoravala, također je navodila i neke zloupotrebe koje su se događale. Kao primjer su naveli slučaj kada su dvije djevojčice koje su već bile završile dva razreda osječke opće pučke škole „najednom ih roditelji izvadiše i upisaše u magjarsku pučku školu“. Nazvali su to „lov na školsku djecu sa strane magjarske škole i njenih patrona“. Nadalje, smatrali su da „kada se radi o obrani narodnog našeg bivstva proti pogibeljima magjarske najezde, podpunoma manjka svaka snaga, volja i kuraža“. „Mi znademo, da imade ovdje i više industrijalnih poduzeća, koja u svojim radnjama namještaju tudjince, a naročito i Magjare. (...) Ako se time ima ovdje podupirati djelo, koje je u svojoj zadnjoj svrsi napereno proti našem narodu jedna magjarska kula i odgojiti magjarska generacija, tada ćemo biti prisiljeni zametnuti najodlučniji i bezobzirni boj i proti onima, koji bilo hotimice bilo nemarom svojim ovakove slučajeve omogućuju. (...) To neka si dobro upamte i oni i svi ini naši poduzetnici koji tako rado amo dovlače prekodravsku braću!“¹⁷

Narodna obrana objavila je zakonsku odredbu po kojoj se vidi da „pučke škole s magjarskim nastavnim jezikom te hrvatskim ili srpskim jezikom kao obligatnim predmetom“ upisuju isključivo djecu mađarske narodnosti ili djecu željezničkih namještenika koji to izričito traže, no popratila ju je komentarom da je to „piesak u oči razboritim ljudima“.¹⁸

Trošak za održavanje mađarskih željezničarskih škola namirivan je od strane Mađarskih kraljevskih državnih željeznica.¹⁹

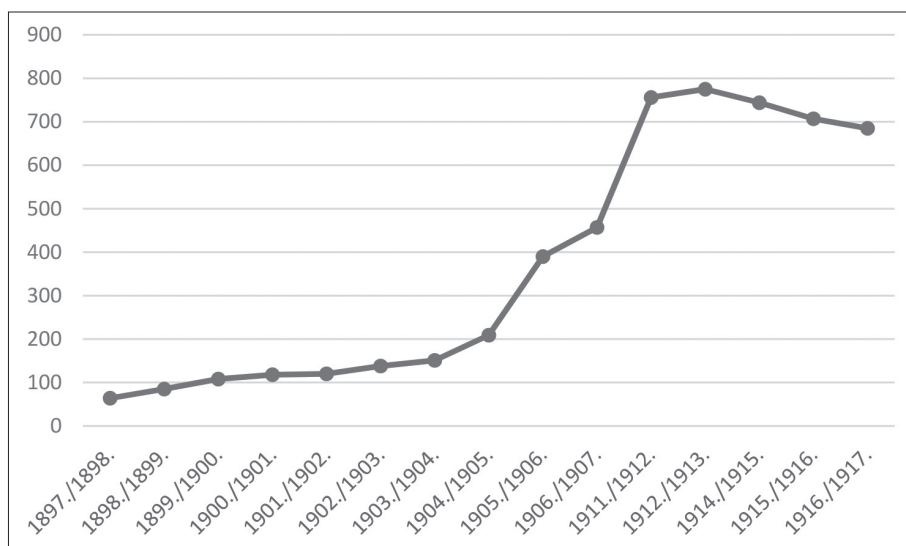
¹⁷ *Narodna obrana*, br. 211, 15. rujna 1904., I opet magjarska pučka škola, 2.

¹⁸ *Narodna obrana*, br. 231, 5. listopada 1907., Nova odredba „bana“ Rakodczaya za magjarske škole, 2.

¹⁹ MA, Országos Szécsényi Könyvtár (dalje: OSZK), IÉ, 78644/1915; 95502/1916; 101606/1917.

Tablica 1: Broj učenika Mađarske osnovne škole u Osijeku²⁰

	Školska godina	Upisanih učenika
1.	1897./1898.	64
2.	1898./1899.	85
3.	1899./1900.	108
4.	1900./1901.	118
5.	1901./1902.	120
6.	1902./1903.	138
7.	1903./1904.	151
8.	1904./1905.	209
9.	1905./1906.	390
10.	1906./1907.	457
14.	1910./1911.	700
15.	1911./1912.	756
16.	1912./1913.	775
18.	1914./1915.	744
19.	1915./1916.	707
20.	1916./1917.	685

Grafikon 1: Broj učenika Mađarske osnovne škole u Osijeku²¹

²⁰ Broj učenika donosi se samo za one školske godine za koje su podatci poznati.

²¹ Podatci se donose samo za one školske godine u kojima su brojevi poznati.

Najranija godina za koju postoje podatci o materinskom jeziku učenika je školska godina 1902./1903., kada je od ukupno 132 učenika²² njih 93 bilo mađarskog materinskog jezika (70,45 %), 32 njemačkoga (24,24 %), 4 hrvatskoga (3,03 %), 2 srpskoga (1,51 %) i 1 slovačkoga (0,77 %).²³

Oporbena je štampa, posebice osječka *Narodna obrana*, često napadala osječku mađarsku školu, i to s potpuno netočnim podatcima. Tako je tvrdila da 1907. godine tu školu „polazi do 70 djece kojoj je materinski jezik hrvatski,“²⁴ a 1909. godine da je „posjećuje 305 učenika, među kojima ima Rumunja, Srba i Hrvata, a tu školu polazi i 76 njemačke djece.“²⁵

Kako bi se obranila od optužbi da upisuje hrvatsku djecu, škola je svake godine u školskom izvješću javno objavljivala popise učenika koji su pohađali njihovu školu, zajedno s podatcima o materinskom jeziku i vjeri učenika. Tako je prema podatcima za školsku godinu 1906./1907. vidljivo da je mađarskog materinskog jezika bilo 71,12 % učenika, njemačkoga 22,45 %, a hrvatskoga svega 3,94 % učenika.²⁶ Pritom je bitno naglasiti da se radi o drugoj školskoj godini nakon prvoga „eksponencijalnoga“ porasta polaznika učenika Mađarske osnovne škole u Osijeku. Analizirajući dostupne podatke iz školskih izvješća i za razdoblje posljednjeg desetljeća Austro-Ugarske Monarhije, jasno je vidljivo da je broj učenika mađarskog materinskog jezika konstantno bio visok (uvijek iznad 60 %), dok su apsolutnu većinu ostatka učenika činila djeca njemačkog materinskog jezika. Udio učenika hrvatskog materinskog jezika kretao se od najnižih 0,40 % školske godine 1911./1912. do najviših 1,41 % školske godine 1915./1916.²⁷ Školu su, prema podatcima iz školskih izvješća, osim Mađara iz Osijeka, upisivala i djeca Mađara iz osječke okolice u radijusu od oko 45 kilometara oko Osijeka.²⁸

Unatoč postojanju Mađarske osnovne škole u Osijeku, i dalje je postojao dio Mađara koji je pohađao osječke hrvatske osnovne škole, o čemu potpuno otvoreno piše i Mađarima nenaklonjena *Narodna obrana*: „Osobito pada u oči da je ove godine unatoč postojećoj magjarskoj školi u Osijeku – unatoč favo-

²² Radi se o broju učenika krajem školske godine 1902./1903. Te je školske godine školu upisalo 138 učenika, a tijekom godine ih se ispisalo ili je školu prestalo pohađati šestoro.

²³ Mađarska (dalje: MA), Kisebbségi Intézet Pécs (dalje: KIP), 130012/1904. (Szlavónia).

²⁴ *Narodna obrana*, br. 186, 11. kolovoza 1907., Magjarska škola u Osieku, 2.

²⁵ *Narodna obrana*, br. 217, 24. rujna 1909., Iz magjarske škole, 3.

²⁶ MA, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum (dalje: OPKM), Iskolai értesítők (dalje: IÉ), 91798/1907., X. évf., 15.

²⁷ MA, OSZK, IÉ, 78644/1915; 95502/1916; 101606/1917; HR, Gradska i sveučilišna knjižnica u Osijeku (dalje: GISKO), Zbirka školskih izvješća na mađarskom jeziku Ertestan (dalje: ERTESTAN), 119941/1912; 113908/1913.

²⁸ HR, GISKO, ERTESTAN, 119941/1912., 3.

riziranju i frekventiranju ove škole i unatoč propagande za mađarske škole u Hrvatskoj, koja imade baš u samom Osijeku svoju glavnu agenciju, polazilo osječke komunalne hrvatske škole 50 mađarske djece.²⁹ Također, u jednom je navratu donijela i zapažanje da Hrvati uistinu nisu u većem broju prisutni u toj školi: „Tko samo baci letimice oko na ovo vidjet će da glavni kontingent djece željezničarskih mađarskih škola daju Nijemci.“³⁰ Potonja je izjava, doduše, također bila netočna, jer su učenici mađarskoga materinskog jezika činili daleko najveći broj učenika škole. Učenici njemačkoga materinskog jezika nisu činili „glavni kontingent djece“, ali su bili druga najzastupljenija jezična skupina nakon Mađara.

Tablica 2: Učenici Mađarske osnovne škole u Osijeku po materinskom jeziku školske godine 1906./1907.

Razred	Mađarski	Hrvatski	Srpski	Njemački	Ostalo
I.	111	10	3	24	0
II.	80	3	4	39	1
III.	56	4	3	21	0
IV.	45	1	0	14	0
V.	33	0	0	5	0
Ukupno	325	18	10	103	1

Kako je broj učenika Mađarske osnovne škole u Osijeku rastao, a u projekcijama i planovima postojala je i ideja otvaranja srednje škole, već se pri kraju prve školske godine (1897./1898.) u mađarskom tisku krenulo pisati o tome da je njezina zgrada pretijesna, te su osječki Mađari pokrenuli inicijativu da se ona proširi i da se u njoj dozvoli pohađanje nastave i djeci onih Mađara koji nisu zaposlenici željeznice.³¹ Broj učenika nastavio je rasti i početkom 20. stoljeća, te je tako primjerice školske godine 1906./1907. škola bila prisiljena iznajmljivati u gradu dodatne dvije prostorije za održavanje nastave jer u školskoj zgradi više nije bilo dovoljno prostora.³² Proširenje zgrade škole, na način da se podigne dodatna etaža (kat), krenulo se realizirati tek početkom rujna 1907. godine kada je dobivena građevinska dozvola od osječkoga gradskoga poglavarstva.³³ Obrisi dovršetka krenuli su se vidjeti u studenom naredne godine, kada je čak i Mađarima nesklona osječka *Narodna obrana* pisala da će „gimnazija biti zaista velebna zgrada, a kako je u promet-

²⁹ *Narodna obrana*, br. 149, 5. srpnja 1909., Naše škole, 3.

³⁰ *Narodna obrana*, br. 208, 13. rujna 1913., Mađarske željezničarske škole u Slavoniji, 3.

³¹ *Magyarország*, br. 135, 16. 5. 1898., 5.

³² MA, OPKM, IÉ, 91798/1907.

³³ *Pécsi Napló*, br. 204, 6. 9. 1907., 4.

noj ulici imponirat će to više“.³⁴ Školska je zgrada na kraju proširena na način da joj je prvo nadograđeno jedno krilo, a potom je podignut i kat.³⁵ Proširenje je provedeno na način da je kupljena susjedna zgrada (zvana *Graffova kuća*) u Gundulićevoj ulici (na istoku), koja je s postojećom zgradom povezana hodnikom i u kojoj su uređene dvije nove učionice, na što je utrošeno 35.000 kruna.³⁶ Iste godine *Narodna je obrana* krenula pisati i o potencijalnom otvaranju školskoga doma, odnosno da osječki Mađari planiraju izgraditi „kućište tj. javnu zgradu u kojoj će preko dana boraviti magjarska djeca“, nadodajući pritom vlastitu nadu da će „gradsko poglavarstvo svoje učiniti, e da se sprieči što veće širenje tudjinštine“.³⁷

Dogradnja Mađarske osnovne škole u Osijeku izazivala je veliku pozornost osječkoga građanstva i tiska. Slikovito je o tim događajima izvještavala *Narodna obrana*: „Još prije, nego li je ta gradnja došla pod krov, zatakli su Magjari izazovno na zidine neku metlu, koja je urešena s papirićima i zastavicama magjarske boje. Svakomu je upala u oči ta metla i svatko je znao što Magjari time hoće. Neki su rekli da bi najbolje bilo skinuti onu metlu i njome nekoga izmesti iz Hrvatske... Mladež koja se šeće Kolodvorskom ulicom najviše se je uzrujavala radi tih magjarskih zastavica. Već u subotu skupilo se dosta mladeži, pa su ogledavali tu metlu. Četiri gradska redara stražili su ju, kao kakovo dragocjeno blago, umjesto da je redarstvo dalo onu magjarsku „ukrasu“ skinuti, pa bi bio mir. Ali da, u Hrvatskoj se mora i magjarsku metlu čuvati ko oko u glavi! – Sinoć između 9 i 10 sati najednom su nepoznati počinitelji navalili kamenjem na magjarsku školu i ondje su polupali nekoliko okna. Isto tako su polupali 7 okna na stanu učiteljice magjarske škole u Reisnerovoj ulici. Mora da su bili odviše mladi počinitelji, kad nisu htjeli poštediti ni učiteljin stan, te joj siroti, kako doznajemo, zadali silnog straha.“³⁸ Za opisani je incident na kraju gradsko redarstvo optužilo šestoricu hrvatskih srednjoškolaca, polaznike osječke realne gimnazije, od čega je jednoga kaznilo s tri dana zatvora, jednoga s dva dana zatvora i još četvoricu novčanim kaznama od 10-20 kruna, a svi su izbačeni iz svoje škole. Takve je kazne *Narodna obrana* smatrala prestrogima, navodeći da se „magjarskoj metli žrtvuju (...) odmah mladjahni djaci!“,³⁹ a branila ih je i opravdanjima da je „jedan od njih upravo gola sirotinja, majka mu je pralja“ te da su učenici dobili preveliku kaznu „radi jednog polupanog prozora na magjarskoj

³⁴ *Narodna obrana*, br. 254, 3. studenoga 1908., U Osijeku će se podignuti magjarska gimnazija, 2.

³⁵ *Narodna obrana*, br. 186, 11. kolovoza 1907., Magjarska škola u Osijeku, 2.

³⁶ HR, GISKO, ERTESTAN, 119941/1912., 2.

³⁷ *Narodna obrana*, br. 217, 19. rujna 1907., Jedan korak napried, 3.

³⁸ *Narodna obrana*, br. 203, 5. rujna 1904., Polupani prozori na magjarskoj školi, 3.

³⁹ *Narodna obrana*, br. 205, 7. rujna 1904., Osudjeni „demonstranti“, 3.

školi. Bože moj kolika strogost za nešto polupanog stakla!⁴⁰ S druge strane, kada su nekoliko godina kasnije učenici mađarske škole optuženi (kao što se na kraju ispostavilo – neopravdano) da su „oskrnavili“ hrvatsku zastavu, hrvatski se oporbeni tisak snažno uznemirio, zahtijevajući strogu istragu i primjerenu odmazdu. A cijela je afera zapravo bila plod mašte dvojice hrvatskih novinara.⁴¹

U internim dopisima dostavljenima mađarskoj vladi također se jasno navodi da „smo već više puta istaknuli da nam nije želja mađarizacija, hrvatsku i srpsku djecu uopće ne upisujemo u naše škole“, ali da su unatoč tome posebice od 1906. i 1907. godine mađarske škole u Hrvatskoj „strastveno“ napadane. Nadalje se navodi da se trude na napade ne uzvraćati, ali ni ne uzmicati od svojih ciljeva, sprečavanja asimilacije mađarske djece u Hrvatskoj.⁴² Radi se o dopisima koji uopće nisu bili namijenjeni javnosti, ni mađarskoj, ni hrvatskoj; dakle, nisu imali propagandnu svrhu.

Škola je zahvaljujući donacijama omogućavala odjeću za svoje najsiromašnije učenike. Kao najveći donator isticalo se Društvo osječkih Mađara (mađ. *Eszéki magyar társaskör*), koje je doniralo 350 kruna od ukupnog iznosa od 497 kruna, koliko je bilo osigurano za siromašne učenike školske godine 1914./1915. Ostali su donatori također bili osječki Mađari i Židovi (ali pojedinačni, individualni donatori), koji su poimence popisani u školskom izvješću: trgovac kožom Imre Hermann, zubar Géza Bauer, veletrgovac Tíjtung, ljekarnik Govorkovics, Berger, Társa, Kázmér Haszák, Perhács, Nándor Szakáts, Ákos Rác i dr. Gyula Dávid.⁴³

Škola je imala školsku knjižnicu koja je 1912. godine brojala 812 knjiga (i koja se povećavala za otprilike 70 knjiga godišnje),⁴⁴ zbirku od 143 komada minerala, 64 preparirane životinje, zbirku insekata, zbirku jaja, zbirku različitih pedagoških modela i crteža za nastavu prirodoslovlja⁴⁵ te dijaprojektor s 324 dijapozitiva za nastavu zemljopisa, pa se u pogledu njezine opremljenosti može reći da je bila uzorna. Pored toga, škola je bila poprilično aktivna i u društvenom životu grada Osijeka, obilježavajući mađarske nacionalne blagdane, posebice blagdan 15. ožujka u spomen na mađarsku revoluciju

⁴⁰ *Narodna obrana*, br. 283, 10. prosinca 1904., Radi magjarske škole, 3.

⁴¹ Više o tome u: Denis Njari, „Mađari u Osijeku od 1895. do 1918. – vrijeme organiziranja i demonstracija“, *Osječki zbornik XXXVIII* (2022), 78; *Budapesti Hirlap*, br. 200, 25. 8. 1909., *Az eszéki zászlóaffér*, 3; *Pesti Napló*, br. 200, 25. 8. 1909., Horvát kacsza, 6.

⁴² MA, Magyar Nemzeti Levéltár (dalje: MNL), Országos Levéltár (dalje: OL), 2342/1908. J., 14. 9. 1908.

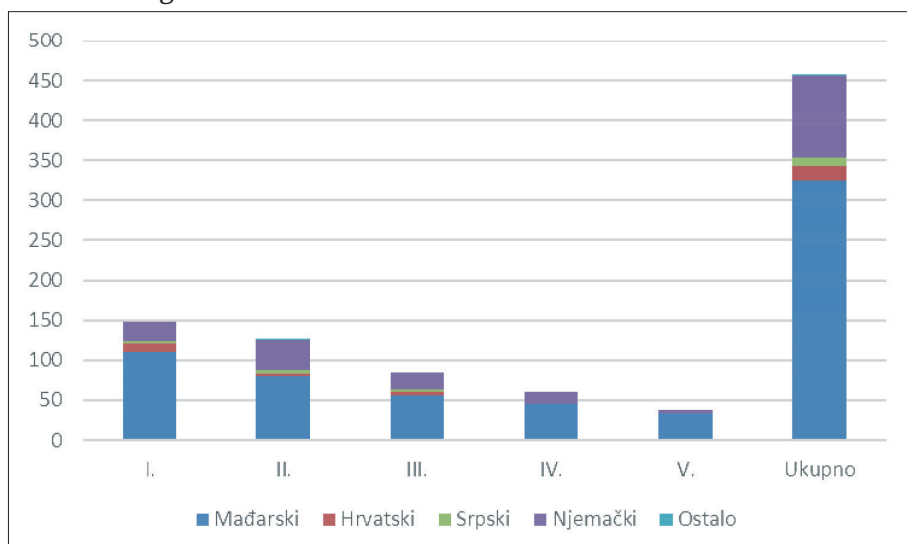
⁴³ MA, OSZK, IÉ, 78644/1915., 7.

⁴⁴ HR, GISKO, ERTESTAN, 113908/1913., 8.

⁴⁵ HR, GISKO, ERTESTAN, 119941/1912., 8.

1848. godine, ali i organizirajući različita predavanja za javnost, uglavnom dovodeći ugledne profesore i znanstvenike iz Pečuha.⁴⁶ Usto, zaposlenici željeznice i škole svake su godine organizirali svoju plesnu zabavu.⁴⁷

Grafikon 2: Učenici Mađarske osnovne škole u Osijeku po materinskom jeziku školske godine 1906./1907.

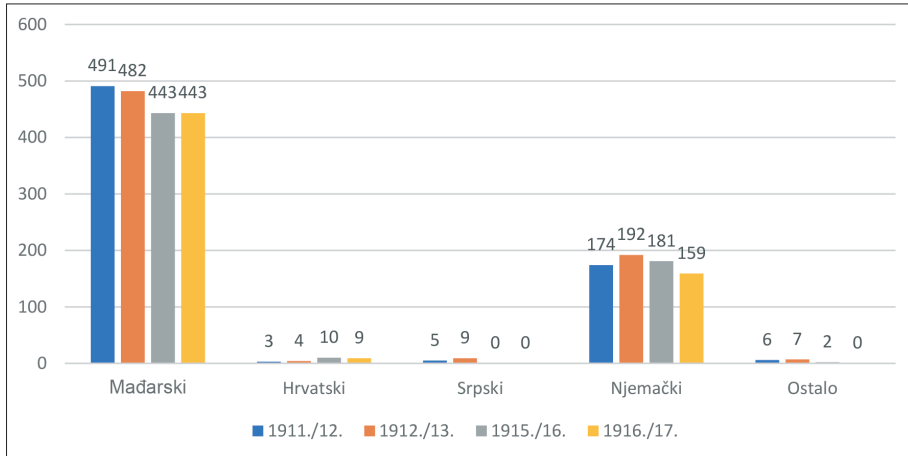
Tablica 3: Učenici Mađarske osnovne škole u Osijeku po materinskom jeziku

Razred	Mađarski	Hrvatski	Srpski	Njemački	Ostalo
1911./12.	491	3	5	174	6
1912./13.	482	4	9	192	7
1915./16.	443	10	0	181	2
1916./17.	443	9	0	159	0

⁴⁶ Više o tom aspektu djelovanja škole u: Njari, „Mađari u Osijeku od 1895. do 1918.“.

⁴⁷ *Narodna obrana*, br. 59, 11. ožujka 1904., *Mađarska čitaonica u Osijeku*, 2-3; *Narodna obrana*, br. 47, 27. veljače 1914., *Osječko mađarstvo*, 3.

Grafikon 3: Učenici Mađarske osnovne škole u Osijeku po materinskom jeziku po školskim godinama

Analizirajući nastavni plan i program Mađarske osnovne škole u Osijeku, vidljivo je da je uz Mađarski jezik postojao i obvezni predmet Hrvatski jezik u svim razredima osim prvoga. U predmetu Zemljopis, koji je počinjao u 3. razredu, podučavao se zemljopis Osijeka i okolice, Virovitičke županije te Kraljevine Hrvatske i Slavonije, u 4. razredu zemljopis Ugarske, a u 5. razredu zemljopis Austrije i ostatka Europe. Povijest je postojala samo u 5. razredu i čini se da se podučavala samo povijest Rimskoga Carstva, seobe naroda te mađarska nacionalna povijest, bez hrvatske i ostale europske i svjetske povijesti. Međutim, u 5. razredu je postojao poseban predmet „Građanska prava i obaveze“ u kojemu se posebno podučavalo o samostalnosti Kraljevina Hrvatske i Slavonije, te o odnosima Austrije i Ugarske.⁴⁸ Kao najproblematičniji segment nastavnog programa hrvatska je javnost opravdano isticala predmet povijesti, posebice ističući to što se „slabo ili nikako ne osvrću na prirodne, zemljopisne i povijesne događaje, društvene običaje, pa na obrt i trgovinu kraljevine Hrvatske i Slavonije“,⁴⁹ a taj je problem zapravo proizlazio iz toga što su u nastavi korišteni udžbenici odobreni i tiskani u Mađarskoj.

Mađarski ministar bogoštovlja i nastave obavijestio je sve školske vlasti u zemlji da su osnovne škole osnovane od Mađarskih kraljevskih državnih željeznica u Zagrebu i Osijeku posve ravnopravne sa školama u Mađarskoj, jer se u tim dvjema školama radilo prema nastavnom programu koji su pratile i mađarske pučke škole. Učenici koji su u tim školama završili peti razred mogli su se primiti u drugi, oni koji su završili šesti, sedmi i osmi u treći,

⁴⁸ MA, OPKM, IÉ, 91798/1907.

⁴⁹ *Narodna obrana*, br. 87, 17. travnja 1914., Što se uči u mađarskim školama u Hrvatskoj, 1.

četvrti i peti razred mađarskih gimnazija, pod uvjetom da su u spomenutim dvjema školama učili latinski jezik kao izborni predmet. *Narodna obrana* to je tumačila na način da su time te škole imale eksteritorijalno pravo te da bi bilo dobro da se „sa mjerodavne strane razjasni na kakav je način ta uredba u sklad dovedena s temeljnim nagodbenim i našim autonomnim zakonima“.⁵⁰

Rad Mađarske osnovne škole u Osijeku u okolnostima Prvoga svjetskog rata

Početkom Prvoga svjetskog rata odgođen je početak nastave u školskoj godini 1914./1915. te je ona započela tek 11. listopada, no ni tada nisu svi učenici mogli pohađati školu jer su mnoge željezničke linije kojima su putovali bile ili ukinute ili vozni red više nije bio prilagođen učenicima. Osim toga, već u kolovozu 1914. godine vojno je zapovjedništvo zaposjelo dio škole, što je također otežalo održavanje nastave. Škola je na to reagirala prenamijenivši prostorije cjelodnevnoga boravka, blagovaonice i učiteljskih kabineta, tako da se nastava ipak uspjela i dalje održavati u školskoj zgradi bez prekida do 30. siječnja 1915. godine. Tada se, međutim, dogodila epidemija kolere, te su vlasti zatvorile glavni dio zgrade škole (u kojemu se odvijala nastava za I., II. i III. razred) na gotovo tri mjeseca. Povrh svega, nakon završetka epidemije zgrada nije vraćena školi, nego ju je vojska u cijelosti zaposjela.⁵¹ Škola je stoga unajmila susjednu Pápaijevu kuću u Gundulićevoj ulici te utrošila 3000 kruna kako bi je preuredila u učionice. Učitelji su tijekom rata nastojali poticati domoljubni duh među učenicima, posebice držeći predavanja o Zrinski-ma, Hunyadijima, Szécsényiju i Dugovicsu, ali i upoznavajući ih s aktualnim događajima na ratištu. Učenici su usto još i skupljali priloge za vojnike na fronti, pa su tako 1914./1915. školske godine prikupili više od 300 kruna, ali za siromašne vojnike donirali su i jastuke, posteljinu, cigarete, različite tiskovine i različite druge uporabne predmete koje su poslali u vojnu bolnicu. Djevojčice su pak na nastavi ženskog ručnog rada izrađivale zimsku odjeću za vojnike.⁵²

Druge ratne školske godine, 10. rujna 1915., nakon 13 mjeseci, vojska je ipak vratila školsku zgradu na korištenje školi. Ravnatelj je taj povrat opisao na sljedeći način: „Sa žaljenjem i malo boli moram ovdje spomenuti da nam je naša škola, koja je bila u svakom pogledu čista, uredna i blistavo opremljena, vraćena u jadnom stanju. Vanjski izgled zgrade ostavio je najjadniji dojam na promatrača; većina prozora je razbijena, odbijena je žbuka sa zidova zgra-

⁵⁰ *Narodna obrana*, br. 200, 3. rujna 1913., Ravnopravnost mađarskih pučkih škola u Hrvatskoj s onima u Ugarskoj, 1-2.

⁵¹ MA, OSZK, IÉ, 78644/1915., 4-5.

⁵² MA, OSZK, IÉ, 78644/1915., 6-7.

de, srušene su kapije i ograde, kao da su neprijateljske noge gazile ovo mjesto. Međutim, šteta nastala na inventarnim predmetima daleko je veća od prethodno navedene. Vrijedne ilustrativne slike i ploče na zidu iskorištene su kao lopate za smeće, zapaljeno je 10 školskih klupa, podiji učiteljskih stolova iskorišteni su za mete za gađanje, skinute su sve brave s ormarića, školske dnevnik i rokovnik koji su se tu nalazili iskoristili su za umatanje hrane, a nisu poštedjeli ni stranice vrijednih knjiga u knjižnici, pa mirne savjesti možemo reći da niti jedan predmet nije ostao netaknut, nedirnut, unutar i izvan zidova ovog instituta, da tako kažem.⁵³ Da su te štete uistinu bile učinjene, potvrdili su i zapisnici vojnog zapovjednika, koji je također i obećao da će namiriti svu nastalu štetu.

Školske godine 1915./1916. broj razrednih odjeljenja morao se smanjiti sa 16 na 13, prvenstveno zbog nedostatka učitelja (tada ih je bilo samo 13), a drugu je veliku poteškoću predstavljao i dalje izmijenjeni vozni red vlakova te njihovo veliko kašnjenje, odnosno i često kašnjenje učenika koji su vlakom dolazili u školu ili potreba za njihovim ranijim polaskom kući (prije završetka nastave).⁵⁴ Takvih je učenika tada bilo 280, odnosno oko 40 % od ukupnoga broja učenika škola.⁵⁵ Naredne pak godine (1916./1917.) nije prometovao vlak iz smjera Pečuha, zbog čega 70 učenika iz smjera Baranje nisu mogli pohađati školu te školske godine, ali je namješteno troje novih učitelja, te se moglo organizirati 15 razrednih odjeljenja. Ipak, zbog sveukupnog poskupljenja nije se mogao organizirati obrok za učenike u okviru cjelodnevnog boravka.⁵⁶

Pitanje vjeronauka

Pitanje vjeronauka u Mađarskoj osnovnoj školi u Osijeku od samoga je početka predstavljalo prvorazredni problem.⁵⁷ Biskup Josip Juraj Strossmayer (4. 2. 1815. - 8. 4. 1905.), čijoj je biskupiji pripadao i grad Osijek, u hrvatskoj je kulturi pamćenja među ostalim upamćen kao jedan od najvećih hrvatskih (u doba Prve i Druge Jugoslavije: jugoslavenskih) političara.⁵⁸ Ta-

⁵³ MA, OSZK, IÉ, 95502/1916., 6.

⁵⁴ To je posebice bilo izraženo za učenike koji su putovali u smjeru Našica i Đakova, jer je posljednji vlak iz Osijeka u tim smjerovima polazio u 13 sati.

⁵⁵ MA, OSZK, IÉ, 95502/1916., 7.

⁵⁶ MA, OSZK, IÉ, 101606/1917., 6-7.

⁵⁷ Za prikaz stava o pitanju mađarskog jezika u vjeronauku u mađarskim školama u Slavoniji, koji slijedi tradicionalan narativ iz 19. stoljeća, vidjeti: Mato Artuković, „Biskup Strossmayer i pitanje jezika u školama „Mađarskih kralj. državnih željeznica“ u Hrvatskoj“, *Croatica Christiana periodica* 34 (2010), br. 66, 153-169.

⁵⁸ O biskupu Strossmayeru pisano je izuzetno mnogo već za njegovoga života, a njegovi su govori, djela, kao i biografije te analize njegovog cjelokupnog političkog djelovanja izrazito brojne i više puta objavljivane od strane različitih autora. Pregled nekih od djela: Tadija Smičklas, *Nacrtni život i djela biskupa J. J. Strossmayera* (Zagreb: JAZU, 1906); Dubravko Jelčić

kav je epitet stekao zahvaljujući brojnim zaslugama u kulturnom i vjerskom djelovanju, no što se tiče političkih stavova, značajnim dijelom i zahvaljujući svojoj snažnoj antimadžarskoj politici i hungarofobnim stavovima, Mađare je smatrao jednom od najvećih zapreka južnoslavenske ideje. Već prilikom otvaranja Mađarske osnovne škole u Osijeku Strossmayer je „najoštrije izjavio da ni pod kojim uvjetima neće dopustiti učenje vjeronauka na mađarskom jeziku“ te da će ga spriječiti na sve moguće načine.⁵⁹ I samo otvaranje škole odgođeno je zahvaljujući Strossmayeru, koji je osobno prosvjedovao kod hrvatske zemaljske vlade protiv otvaranja te škole, koristeći argument da je to stoga jer je protiv „učenja vjeronauka na drugom jeziku osim hrvatskog u školi koju najviše posjećuju hrvatska djeca“. Škola je na to odgovorila objavom popisa učenika škole i dostavom podataka gradskom poglavarstvu grada Osijeka, hrvatskoj zemaljskoj vladi,⁶⁰ ali i medijima, a *Budapesti Hirlap* objavio je priopćenje grada Osijeka koje je potvrdilo da je „97 posto učenika bilo čistih Mađara, a 3 posto drugih nacionalnosti“. Nad tim su podatcima mađarske novine likovale, navodeći da to pokazuje „koliko đakovački biskup voli istinu“. ⁶¹ Školi je ubrzo potvrđena dozvola za održavanja nastave, a dok se cijela stvar nije riješila učenici su pohađali nastavu u obližnjoj Dardi, koja se tada nalazila na području mađarske županije Baranje i Pečuške biskupije, u kojoj nisu bili nadležni ni hrvatska zemaljska vlada niti biskup Strossmayer.

Iako je škola već u rujnu 1897. godine nastavila s radom u svom prostoru u Osijeku, pitanje vjeronauka i dalje nije bilo riješeno, jer je Strossmayer i dalje strogo branio svojim župnicima držanje vjeronauka na mađarskom jeziku na području svoje biskupije. Uprava Mađarskih kraljevskih državnih željeznica stoga se u travnju 1898. godine obratila hrvatskoj zemaljskoj vladi moleći za pravni lijek i tražeći da omogući djeci pohađanje vjeronauka na jeziku koji razumiju, potvrdivši da će snositi sve potrebne troškove.⁶² Osječke kapucine mađarski je tisak smatrao „neumornim duhovnim ocima slavonskih Mađara, posebice Osijeka“, ⁶³ koji bi mogli održavati vjeronauk na mađarskom jeziku. U osječkoj su kapucinskoj crkvi inače i započinjale i završavale svaka školska godina svetom misom za djecu katoličkih roditelja, a u toj su crkvi osoblje i učenici škole obilježavali i sve veće katoličke blagdane.⁶⁴

(ur.), *Josip Juraj Strossmayer, Izabrani književni i politički spisi*, Stoljeća hrvatske književnosti (Zagreb: Matica hrvatska, 2005); *Zbornik radova o Josipu Jurju Strossmayeru* (Zagreb: HAZU, 1997).

⁵⁹ *Pesti Napló*, br. 256, 14. 9. 1897., 5.

⁶⁰ MA, MKI, 130012/1904., 36.

⁶¹ *Budapesti Hirlap*, br. 257, 15. 9. 1897., 7.

⁶² *Budapesti Hirlap*, br. 100, 10. 4. 1898., 8.

⁶³ *Pécsi Közlöny*, br. 31, 14. 3. 1899., Adomány, 3.

⁶⁴ MA, OPKM, IÉ, 91798/1907.

Otvorenje školske kapelice

Pitanje vjeronauka konačno je riješeno na način da je zgrada Mađarske osnovne škole u Osijeku ponovno proširena i da je unutar nje izgrađena kapelica. Kapelica je izgrađena zahvaljujući velikoj donaciji koju je osigurao Ferenc Kossuth (16. 11. 1841. – 25. 5. 1914.), tadašnji mađarski ministar trgovine. Ta je kapelica predstavljala prvi prostor na području grada Osijeka gdje se mogla služiti katolička misa s mađarskom propovijedi i pjesmama. Mađarske su novine posvetile mnogo prostora tom događaju, pišući da tada „više desetina tisuća mađarskih katolika u Slavoniji nije imalo crkvu u kojoj bi se mogla čuti mađarska riječ“,⁶⁵ i da se time „ispunila dugogodišnja želja jer u Osijeku, gdje broj Mađara iznosi nekoliko tisuća, Mađari nisu mogli slaviti Boga na svom materinskom jeziku“,⁶⁶ ali smatrajući i skandaloznim što je hrvatsko svećenstvo „iz protesta izostalo“.⁶⁷

Dana 19. lipnja 1909. godine, uz zaključenje školske godine, proslavljena je i posveta oltara s oltarnom slikom sv. Stjepana I. Arpadovića,⁶⁸ a cjelokupna je svečanost završila banketom kojem su prisustvovali župan Rajajić te gradski senator Hrabar i kapetan Antunović. Posvetu oltara izvršio je opat Ferencz Kallányi iz Jáka, uz svečanu propovijed ravnatelja Državnog katoličkog saveza Károlya Szentiványija (mađ. *Országos Katolikus Szövetség*), a sve uz dozvolu đakovačkoga biskupskoga ordinarijata.⁶⁹ *Narodna obrana* zamjerila je što su sve zdravice i govori održani isključivo na mađarskom jeziku i što je posvetu obavio svećenik „kojeg se u tu svrhu iz Ugarske importiralo“,⁷⁰ te što čak ni župan Rajajić nije pozdravio na hrvatskom jeziku, nego naglasio da „molitvi opata dodaje samo jednu želju, da na hrvatskom tlu podignuti magjarski žrtvenik doprinese učvršćenju prijateljskog i bratskog odnošaja među Magjarima i Hrvatima“.⁷¹ Predsjednik školskog odbora Viktor Szedressy na svečani je ručak u školskoj zgradi nakon posvete pozvao predstavnike osječkih gradskih vlasti, a *Narodna obrana* taj je poziv objavila i popratila riječima „Magjarske su škole najveća pogibelj po hrvatski narod. To su razsadnici magjariziranja naše tužne domovine. U kog je stoga ma samo trunka patriotističnog osjećaja, u kog ima narodnog poštenja, taj toj „slavi“ ne će ići kumovati.“⁷²

⁶⁵ *Vasárnapi újság* 56 (1909), br. 28, Magyar kápolna Szlavóniában, 586.

⁶⁶ *Pesti Hirlap*, br. 134, 8. 6. 1909., 14.

⁶⁷ *Pesti Naplo*, br. 146, 22. 6. 1909., 15.

⁶⁸ HR, GISKO, ERTESTAN, 119941/1912., 4.

⁶⁹ *Pesti Naplo*, br. 146, 22. 6. 1909., 15.

⁷⁰ *Narodna obrana*, br. 135, 17. lipnja 1909., Oltar u magjarskoj školi, 2.

⁷¹ *Narodna obrana*, br. 139, 22. lipnja 1909., Banket u magjarskoj školi, 1.

⁷² *Narodna obrana*, br. 135, 17. lipnja 1909., Oltar u magjarskoj školi, 2.

Škola je pak smatrala da katolički oltar i kapelica podignuti u školi svijetle „poput jarkog sunca na nebu. Kao što se ono toplinom i svjetlom razlijeva na zemlju, životvorni je dar vjere našim učenicima, svjetlom naše vjere rasvjetljava nevina srca vojske djece i svojom toplinom sazrijeva u njima plodove ljubavi prema bližnjemu. Naši su učenici ovdje nedjeljom slušali svetu misu. Ovdje, na krilima molitve, uzdižu se duše naše pred visoko prijestolje vječnog Sunca, Svemogućeg, moleći blagoslov za sve one koji su svojim uznesenim mišljenjem i djelovanjem omogućili djeci naše mađarske zemlje izgubljenoj u tuđini, da se odgajaju u duhu naše nacije i naših slavni predaka i da napreduju.“⁷³

U kapelici su učenici, osim što su slušali nedjeljne mise i propovijedi na mađarskom jeziku, obavljali i pripravu za Božić i Uskrs, a na nedjeljne su mise povremeno dolazili i učenici našičke i daljske mađarske osnovne željezničarske škole. U kapelici su naknadno izrađeni vitraji s likom sv. Ladislava i sv. Elizabete Ugarske,⁷⁴ katoličkih svetaca iz dinastije Arpadovića.

Cjelodnevni boravak

Cjelodnevni boravak u osječkoj osnovnoj mađarskoj školi započeo je sa školskom godinom 1907/08., zahvaljujući inicijativi i pretežnom financiranju od strane Društva željezničara osječkoga okruga (mađ. *A vasutas szövetség eszéki kerülete*), a po uzoru na sličnu praksu u mađarskom Székesfehérváru.⁷⁵ Za samo osnivanje cjelodnevnog boravka uprava Mađarskih kraljevskih državni željeznica izdvojila je 4000 kruna.

Narodna obrana je o nuđenju mogućnosti cjelodnevnoga boravka za učenike mađarske osnovne škole pisala da osječki Mađari planiraju izgraditi „kućište tj. javnu zgradu u kojoj će preko dana boraviti mađarska djeca“, nadajući pritom vlastitu nadu da će „gradsko poglavarstvo svoje učiniti, e da se sprieči što veće širenje tudjinštine.“⁷⁶ *Pécsi napló*, s druge strane, otvoreno je pozdravio pokretanje toga cjelodnevnog boravka, smatrajući da će u njemu djeca moći kvalitetno provoditi svoje slobodno vrijeme, jer je mnogo djece dolazilo iz osječke okolice i ovisili su o voznom redu vlakova.⁷⁷

⁷³ HR, GISKO, ERTESTAN, 119941/1912., 6.

⁷⁴ HR, GISKO, ERTESTAN, 113908/1913., 9.

⁷⁵ Isto je društvo, među ostalim, tada predlagalo i osnivanje mađarskoga vrtića u Osijeku, za koji su naveli da postoji oko stotinu djece koja bi ga pohađala. MNL, OL, 160307/1908.

⁷⁶ *Narodna obrana*, br. 217, 19. rujna 1907., Jedan korak napried, 3.

⁷⁷ *Pécsi Napló*, br. 13, 17. 1. 1908., 4.

U okviru cjelodnevnoga boravka učenici su imali omogućen i jedan kuhani obrok dnevno, a sačuvan je i jedan tjedni jelovnik osječkoga cjelodnevnog boravka: ponedjeljkom prežgana juha s okruglicama od krumpira, utorkom paprikaš, srijedom juha od graška i rižoto, četvrtkom grah i petkom krumpir-paprikaš. Od siječnja do sredine travnja 1908. godine (tijekom 70 nastavnih dana) pripremano je u prosjeku 178-180 obroka dnevno, što je za cijelu godinu iznosilo 12.500 obroka. Ukupan je trošak tih obroka iznosio 1969 kruna i 10 filira, od čega je većinu financiralo Društvo željezničara osječkoga okruga s 1000 kruna, zatim Mađarske kraljevske državne željeznice s 400 kruna, roditeljsko sufinanciranje s 484 krune i donacije u iznosu od 85 kruna i 10 filira. Najveći su trošak činili začini (385,53 K), a tek potom plaće osoblja (197,40 K) i ostale namirnice, od čega je najviše novca odlazilo na meso (182,28 K) i kobasice (127,50 K) te mast (142,78 K) i krumpir (52,05 K).⁷⁸ Siromašniji učenici plaćali su jednu krunu mjesečno za školski obrok, dok su oni imućniji plaćali dvije krune mjesečno.⁷⁹ Školske godine 1911./1912. u razdoblju od 3. studenog do 2. travnja organizirano je 27.763 obroka za 91 školski dan. Ravnatelj je pritom u školskom izvješću za tu školsku godinu naveo i: „Dodamo li da je najmanje 100 djece svaki dan tražilo duplu dozu (neki i po 3-4 puta), to je više od 9100 doza u 91 dan. Sa sigurnošću možemo reći da je naš cjelodnevni boravak ove godine osigurao 37.000 ručkova.“⁸⁰ Te je godine prosječno dnevni obrok imalo 304 djece, no na dane kada bi djeca iz našičke i daljske mađarske osnovne željezničarske škole dolazili u kapelicu na ispovijed ili prilikom blagdana osiguravali bi se obroci za više od 500 djece. U istom razdoblju naredne godine osigurano je 45.000 obroka.⁸¹

Omogućavanje obroka za učenike predstavljalo je velik logistički zadatak za školu te je, želeći i na tom planu osigurati visok standard, škola u proljeće 1912. osigurala sredstva za još jedno proširenje zgrade škole, ovaj put izgradnjom 15 metara duge i 6 metara široke blagovaonice s pripadajućim sanitarnim čvorovima „kako bi djeca mogla biti zbrinuta na prikladan način i na prikladnom mjestu.“⁸² Ta je nadogradnja izvršena tijekom školskih praznika u ljetnim mjesecima 1912. godine. Broj djece koja su se nakon toga hranila u školi iznosio je oko četiri stotine dnevno.⁸³

⁷⁸ MNL, OL, MKAVI, 352532/1908.

⁷⁹ MA, OSZK, IÉ, 78644/1915., 8.

⁸⁰ HR, GISKO, ERTESTAN, 119941/1912., 7.

⁸¹ HR, GISKO, ERTESTAN, 113908/1913., 7.

⁸² HR, GISKO, ERTESTAN, 119941/1912., 2; *Pécsi Napló*, br. 68, 22. 3. 1912., 3.

⁸³ *Pécsi Napló*, 27. 7. 1913., 6; *Pesti Hirlap*, 31. 7. 1913., 11.

Osječka *Narodna obrana* bila je posebice kritična prema tom cjelodnevnom boravku, smatrajući da je to institut pomoću kojega se „mame“ hrvatska djeca u mađarsku školu:

„Naš školski zakon ne dozvoljava upisivati u mađarske škole onu djecu kojoj nije materinski jezik mađarski. (...) Povrh toga dobivaju takova siromašna djeca i veoma jeftin objed u samoj školi. Za cigla 3 filira dobiju toplu juhu, kruha, mesa i sočiva! Kraj današnje skupoće, što je naravnije, nego da će svaki roditelj svu svoju djecu slati u te julijanske škole, gdje će im djeca biti obskrbljena preko celoga dana pod dobrom pazkom i gdje će bez krajcare troška moći svoju djecu naobraziti. K tomu su takovoj djeci u izgled stavljene dobre državne službe ili bar takova namještenja na kojima će si osigurati budućnost. Sve su to za našeg čovjeka takovi mamci na koje se on poput ribe hvata. Gospodarski ionako propada, sirotinja i bieda viri mu iz svakog ugla, pa ga briga i skrb hoćeš-nećeš sili u magjarizatorne mreže. Našem čovjeku je bila još jedina zaprjeka u šiljanju svoje djece u takove jeftine obskrbne magjarske škole spomenuta školska ustanova. Ali magjarski agenti su već izšpekulirali kako će i ovu ustanovu izigrati. Kod upisivanja, naime, hrvatski roditelji nadadu, da je materinski jezik njihove djece magjarski, i tako budu djeca upisana u magjarske škole, a školski zakon nije povriedjen, bar su magjarizatori tom roditeljskom izjavom pokriveni.“⁸⁴

Učitelji Mađarske osnovne škole u Osijeku

Prvi ravnajući učitelj Mađarske osnovne škole u Osijeku bio je Gyula Vrabély, namješten preko natječaja od strane uprave Mađarskih kraljevskih državnih željeznica u Szegeđu 1897. godine. Rodio se u Bajmoku, u Bačkobodroškoj županiji, materinski jezik mu je bio mađarski, a imao je diplomu iz mađarskog i hrvatskog jezika koju je dobio u Kaloči. Plaća mu je bila 1200 kruna, a za stanarinu je dobivao 300 kruna. Učitelj János Vörös na isti je način zaposlen 1897. godine. Rodio se u Reszneku, u županiji Zala, materinski jezik mu je mađarski. Diplomom iz mađarskoga i hrvatskoga jezika dobio je u Čakovcu. Učiteljica Berta Balogh namještena je od strane ravnateljstva 1901. godine. Rođena je u Aszódu, u Peštanskoj županiji. Materinski jezik joj je mađarski, a diplomu za učiteljicu mađarskog jezika dobila je u Budimpešti. I Vörös i Balogh imali su jednaka primanja kao i ravnatelj.⁸⁵

⁸⁴ *Narodna obrana*, br. 214, 21. rujna 1909., Magjarizacija, 1.

⁸⁵ MA, MKI, Magyarajkuak, 130012/1904, 36-37.

Tablica 4: Učitelji Mađarske osnovne škole u Osijeku šk. god. 1906./1907.⁸⁶

Ime učitelja ili učiteljice	Što podučava	Razred u kojemu podučava	Tjedni broj sati	Godina radnoga staža u Mađ. OŠ u Osijeku	Ukupno godina radnog staža
Lazar Bogdanović, pravoslavni paroh	Vjeronauk	I-V.	1	6	22
György Csincsek	Sve	IV.	23	2	11
Hildebrand Keresztelény, evangelički pastor	Vjeronauk	I-V.	1	5	11
Péter Lukász	Sve	V.	23,5	2	11
Tádé Molitor, kapucin	Vjeronauk	I-V.	14	2	17
Gyula Punek	Sve	I/b, IV-V.	20	1	1
Ilona Szabó, odgojiteljica	Ženski ručni rad	III.	1	2	2
Margit Szabó	Sve Ženski ručni rad	II/a II/a i V.	23,5	2	4
Marianna Szabó	Sve Ženski ručni rad	II/b II/b i IV.	23,5	1	1
Árpád Spániel, učitelj reformiranog vjeronauka	Vjeronauk	I-V.	1	9	13
Dr. Simon Ungár, rabin	Vjeronauk	I-V.	1	3	16
János Vörös	Sve	III.	23	9	20
Gyula Vrábely, ravnatelj	Sve	I/a	19	10	16

Tablica 5: Učitelji Mađarske osnovne škole u Osijeku šk. god. 1916./1917.⁸⁷

Ime učitelja ili učiteljice	Što podučava	Razred u kojemu podučava	Tjedni broj sati	Godina radnoga staža u Mađ. OŠ u Osijeku	Ukupno godina radnog staža
Béla Tomassich, ravnatelj	Ravnatelj	-	-	4	18
Gallus Balogh	Ratni zarobljenik u Rusiji, u Simbirsku	-	-	5	7
Gusztáv Csizsek	Na ratištu	-	-	2	6
József Darvas	Sve	IV/c	23	10	11
András Esztelezky	Na ratištu	-	-	4	6
Irén Frankovszky	Sve	I/b	21	4	6

⁸⁶ MA, OPKM, IÉ, 91798/1907., X. évf., 14.⁸⁷ MA, OSZK, IÉ, 101606/1917., 10-11.

Gizella Gyenes	Sve osim ručnoga rada	III/c	21	1	4
Ágoston Kacsur	Sve	IV/a	23	4	18
Supruga Ágostona Kacsura	Sve	I/c	21	2	8
Supruga Roberta Kocsnera	Sve	III/a	23	1	1
Péter Lukász	Sve osim pjevanja	V	24	12	21
Erzsébet Molnár	Sve	I/c	21	4	12
Supruga dr. Henrika Müllera	Sve	II/a	23	3	2
Margita Szabó	Sve osim ručnoga rada	IV/b	22	12	14
Ella Szathmáry	Sve	II/c	23	2,5	3
Aranka Szathmáry	Sve osim ručnog rada	II/b	23	2	2
György Vuics	Na ratištu	-	-	10	15
Supruga Károlya Weszelovszkog	Sve osim ručnog rada	III/b	21	7	15
Károly Sárceveh	Sve	I/a	21	1	9
István Würtz	Na ratištu	-	-	4	4
Gabriella Woger	Ručni rad	II-V.	6	1	3
Lazar Bogdanović	Pravoslavni paroh	I-V.	2	3	30
Ferenz Perčić	Rimokatolički vjeronauk	III-V.	14	¼	9
Árpád Spániel, reformirani učitelj	Reformirani vjeronauk	I-V.	2	18	21
Dr. Simon Ungár, rabin	Židovski vjeronauk	I-V.	2	3	25
Antal Walter, evangelički pastor	Evngelički vjeronauk	I-V.	2	10	10

Kako su početkom Prvoga svjetskog rata učitelji György Vuics, Gallus Balogh, András Eszteleczy, Alajos Paulics, Dezső Rivészy, István Würtz i Ágoston Kacsur otišli na ratište, kao njihova zamjena 1914. godine došli su Irma Jurcsó i János Horvát iz brodske mađarske škole, Dezső Rivészy iz Komorskih Moravica, Gusztáv Csizsek iz Zagreba, dok su novozaposleni Ella Szathmáry i supruga Károlya Pálfija.⁸⁸ Zaključno, može se reći da se, osim samoga povećanja broja učenika i fizičkoga širenja škole, razvijao i školski kadar, od početnih dvoje učitelja 1897. godine do 18 učitelja pred početak Prvoga svjetskog rata, tako da je škola postala jednom od najvećih obrazovnih institucija u gradu Osijeku početkom 20. stoljeća.

⁸⁸ MA, OSZK, IÉ, 78644/1915., 7.

Školski odbor

Prema paragrafu 175. Školskog zakona članove školskog odbora činili su: a) načelnik one političke općine u kojem se području nalazi škola; b) župnik djece, školu polazeće. Pritom u vjerski mješovitim općinama svećenici one vjere kojoj pripada manjina učenika, ako njihov broj iznaša barem deset; c) učitelj, a ako ima više učitelja, ravnajući učitelj, d) liječnik, ako se takav u sjedištu škole nalazi, a ima li više liječnika, po imenovanju najstariji; e) 2-5 članova dotične školske općine; f) školski patron. Vladina naredba od 1. 3. 1905. broj 520 propisivala je u pogledu mađarskih školskih odbora od a) do d) isto kao i u općinskom školskom odboru, a umjesto članova pod e) stupao je u odbor delegirani nadzornik. Član županijskog odbora Virovitičke županije Julije Weiss iz Dalja po pitanju školskog odbora poslao je u novine dopis s pitanjem: „Slobodan sam sada staviti upit u kojem mjestu naše županije jesu načelnik, župnik, liječnik ikada zvani u magjarski školski odbor i zašto ovopodručne oblasti nijesu bdile nad time, da se magjarski školski odbori u smislu zakona i vladine naredbe konstituiraju!“⁸⁹

Članovi školskog odbora 1906./1907. u Mađarskoj osnovnoj školi u Osijeku bili su: predsjednik inženjer Mađarskih kraljevskih državnih željeznica Győző Szedressy, imenovani članovi: upravitelj osječkoga željezničkoga kolodvora Lajos Csorda, financijski direktor József Glád, direktor osječkog prometnog ureda Henrik Hornitzek, zemljoposjednik János Leipczig i zamjenik direktora osječkog prometnog ureda Lajos Schäffer. Članovi po službenoj dužnosti: Lazar Bogdanović, pravoslavni paroh, dr. Mór Geiger, liječnik na kolodvoru, gradonačelnik Konstantin Graff, evangelički pastor Keresztély Hildebrand, papin prelat József Horvát, pastor reformirane župe Retfala Dániel Józan, predstavnik Mađarskih kraljevskih državnih željeznica za školska pitanja dr. Aurél Langer, rabin dr. Simon Ungár i ravnatelj škole Gyula Vrábely.⁹⁰

Deset godina nakon toga, članove školskog odbora 1916./1917. u Mađarskoj osnovnoj školi u Osijeku činili su: predsjednik inženjer Mađarskih kraljevskih državnih željeznica János Rabong, imenovani članovi: upravitelj osječkoga željezničkoga kolodvora Mór Ernst, kraljevski savjetnik Mór Kellő, nadglednik središnje državne štedionice Sándor Sibalszky, zamjenik prometnog ureda Károly Vajda. Članovi po službenoj dužnosti: reformirani župnik Sándor Ágoston, liječnik na kolodvoru dr. Emil Rechnitz, papin prelat József Horváth, tajnik Mađarskih kraljevskih državnih željeznica dr. Aurél Langer, gradonačelnik Antun Pinterović, ravnatelj Bela Tomassich, rabin dr. Simon

⁸⁹ *Narodna obrana*, br. 294, 24. prosinca 1913., Za zaštitu od mađarskih škola, 4-5.

⁹⁰ MA, OPKM, IÉ, 91798/1907., X. évf., 13.

Ungár i evangelički pastor Antal Walter.⁹¹ Iz popisa članova školskog odbora osječke mađarske škole potpuno je jasno da su se sve odredbe školskoga zakona dosljedno provodile.

Otvaranje Mađarske srednje škole u Osijeku

Pitanje otvaranja Mađarske srednje škole u Osijeku pojavilo se nedugo nakon otvorenja Mađarske osnovne škole u Osijeku. Osječke oporbene novine *Narodna obrana* pisale su već 1904. godine da se „na magjarskoj osnovnoj školi u Osijeku nešto vrlo mnogo dogradjuje“ te su navedene nadogradnje škole dovodili u vezu s otvorenjem „magjarske gimnazije, o kojoj je već bilo dosta govora po viestima iz magjarskih izvora“.⁹² *Narodna obrana* bila je vrlo kritična prema potencijalnom otvaranju te škole, smatrajući kako Mađari žele da im se „hrvatskim novcem podigne magjarska srednja škola, u kojoj bi pomagjarili ondje boraveću osječku inteligenciju“.⁹³ „Kako su jadni i puzavi naši magjaroni naprama bahatim Magjarima! (...) Oni još traže od naše siromašne gradske občine subvenciju za tu svoju gimnaziju! Nije dosta da mi doseljene ovamo magjarske činovnike našim novcem hranimo, oni još hoće da mi našim žuljevima podizemo i uzdržavamo jedan srednji zavod koji ima da bude kod nas nova kula magjarizacije!“⁹⁴ Osječki list na njemačkom jeziku *Die Drau*, koji je uglavnom afirmativno pisao o Mađarima, smatrao je da je taj strah od mađarizacije neopravdan te nije razumio kako jedna mađarska srednja škola može „mađarizirati cijelu zemlju“.⁹⁵ Oporbena *Narodna obrana*, pak, izrazito je negativno pisala o školi, ne izbjegavajući ni nedvojben anti-semitski diskurs u brojnim svojim priložima, od kojih se za ilustraciju (čak deset godina prije otvorenja srednje škole) može izdvojiti ovaj: „Kraj velikog broja osječkih gradjana, koji hrvatsku narodnu stvar još uvijek preko ramena gledaju, naročito pak kraj velikog broja židova, koji otvoreno simpatišu sa magjarstvom, ta bi gimnazija bila osobito uspješnim sredstvom magjarizacije, pa zato *Narodna obrana* vrši samo sveti zadatak svoj, kad se u ime pravedne obrane naše narodne stvari na toj izloženoj točki naše domovine brani od te magjarske gimnazije.“⁹⁶ Ili, primjerice: „Osječke Azijate upućujemo da je blizu Ugarska, pa neka šalju onamo svoju djecu.“⁹⁷

⁹¹ MA, OSZK, IÉ, 101606/1917., 9.

⁹² *Narodna obrana*, br. 300, 31. prosinca 1904., Magjarske srednje škole u Zagrebu i Osijeku, 3.

⁹³ *Narodna obrana*, br. 218, 23. rujna 1904., Magjarska gimnazija u Osijeku, 2.

⁹⁴ *Narodna obrana*, br. 210, 14. rujna 1904., Magjarska gimnazija u Osijeku, 2.

⁹⁵ *Die Drau*, br. 83 (5502), 10. srpnja 1904., Erweiterung der ungarischen Volksschule, 5.

⁹⁶ *Narodna obrana*, br. 162, 16. srpnja 1904., Magjarska gimnazija u Osijeku, 3.

⁹⁷ *Narodna obrana*, br. 224, 3. listopada 1911., Mađarizacija Slavonije, 2-3.

Mađarski je tisak imao potpuno drugačije gledište na to pitanje, smatrajući da je „očajno što Mađari i mađarska djeca moraju trpjeti u doslovnom smislu riječi da bi zadržali svoj jezik u Hrvatskoj“,⁹⁸ posebice stoga što u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji tada nije postojala nijedna mađarska srednja škola. Taj je problem bio posebno izražen u Osijeku, gdje su osječki Mađari bili prisiljeni slati svoju djecu u školu u 5:30 ujutro vlakom u Pečuh, odakle su se vraćala u 10:00 navečer, jer hrvatska vlada nije dopuštala osnivanje mađarske srednje škole u Osijeku.⁹⁹ Osim toga, mađarski učenici koji su nakon završetka mađarske osnovne škole u Osijeku pohađali neku od osječkih hrvatskih srednjih škola susretali su se s time da su ih ondje „školski kolege tukli, a profesori vrijeđali“, tražeći od njih da „pruže neupitan dokaz o potpunoj kroatizaciji“ i tjerajući ih na „mržnju prema vlastitom narodu, o kojemu jedino mogu čuti kako se ocrnjuje i vrijeđa“.¹⁰⁰

Prvi su službeni planovi za otvorenje srednje škole na mađarskom jeziku u Osijeku izrađeni 1908. godine,¹⁰¹ no odobrenje od strane mađarske vlade da se postupa prema hrvatskoj vladi u tom smjeru došlo je tek 1910. godine.¹⁰² Usto, problem su predstavljali nedostatak odgovarajućega nastavničkoga kadra i neopremljenost potrebnim prostorom za rad, kao i njegovim inventarom, te potreba nabave knjiga za školsku knjižnicu.¹⁰³

O prvim planovima za otvorenje Mađarske srednje škole u Osijeku 1908. godine pisalo se i u mađarskom tisku, u kojemu je samo donesena najava,¹⁰⁴ dok je osječka *Narodna obrana* na te najave reagirala vrlo burno, smatrajući „bezobrazlukom“ da se „za te dotepence, čije pasoše nismo vidjeli, imadu otvoriti više škole magjarske“, navodeći usto još da osječkih željezničara Mađara „ima koji služe i preko 30 godina, pa još ne znaju ni beknuti hrvatski“.¹⁰⁵

Brojna su se djeca Mađarske osnovne škole u Osijeku upisivala u njezin 5. razred ili u opetovnicu, a značajan broj djece nastavljao je i svoje obrazovanje u osječkim hrvatskim srednjim školama, što je ravnateljstvo Mađarskih kraljevskih državnih željeznica smatralo posebno opasnim jer su te škole bile obilježene „protumađarskim nacionalnim utjecajem na djecu“. Alternativa je bila slati djecu vlakom u pečuške srednje škole, no roditelji su se u više na-

⁹⁸ *Pesti Hirlap*, br. 163, 11. 7. 1913., A zagrebi diszpolgár, 1.

⁹⁹ Isto.

¹⁰⁰ *Szlovóniai magyar újság*, 3. 3. 1912., Magyar középiskolát Eszékre, 2.

¹⁰¹ MNL, OL, MKAVI, 83540/1908.

¹⁰² MNL, OL, MKAVI, 51925/1910.

¹⁰³ MNL, OL, MKAVI, 278905/1913.

¹⁰⁴ *Pesti Hirlap*, br. 179, 26. 7. 1908., 12.

¹⁰⁵ *Narodna obrana*, br. 176, 31. srpnja 1908., Magjarska gimnazija u Osieku, 3.

vrata obraćali Mađarskim kraljevskim državnim željeznicama sa zamolbom da u Osijeku otvore srednju školu na mađarskom jeziku za njihovu djecu.¹⁰⁶

Konkretni građevinski pothvati krenuli su se odvijati 1910. godine, kada je za 80.000 kruna uprava Mađarskih kraljevskih državnih željeznica u Osijeku kupila kuću susjednu zgradi Mađarske osnovne škole u Osijeku, kuću Imrea Graffa.¹⁰⁷ Ta je kuća spojena sa zgradom škole i njezini su prostori namijenjeni da budu prostorom Mađarskoj srednjoj školi u Osijeku.

Na cjelokupne planove otvaranja Mađarske srednje škole u Osijeku oporbena je hrvatska javnost vrlo burno reagirala, nazivajući to „tuđinskom najezdom“ kojoj se treba snažno usprotiviti, ali navodeći i to da neki Hrvati „s prkosnim oduševljenjem izjavljuju kako jedva čekaju da se magjarska gimnazija dozida, pa da dadu svoju djecu u taj veličanstveni i – jeftini zavod.“¹⁰⁸ Napose u Osijeku, moramo priznati, ne ćemo moći prepriječiti vanredno živo upisivanje u magj. gimnaziju, jer kako rekosmo, protunarodnih je elemenata ovdje puno.“ Poprilično opširan članak završen je dosta grubim pozivom: „u buduće neka se u gradsko zastupstvo, u gospodarska i kulturna, te humanitarna društva ne bira nijedan gradjanin, koji šalje u tu gimnaziju svoju djecu. A mamljenje djaka iz hrvatskih zavoda valjda će znati školske oblasti prepriječiti i energično mu na put stati.“¹⁰⁹ Kako je hrvatska zemaljska vlada zbog tada dosta razvijene antimadžarske atmosfere u Hrvatskoj odugovlačila s davanjem odobrenja za otvaranje Mađarske srednje škole u Osijeku, tako se zaoštavao i diskurs u mađarskom tisku, pa je tako *Pécsi Napló* pisao o tome da „hrvatska javnost ima dužnosti prema majci zemlji Ugarskoj, te da mora mađarskoj kulturi i jeziku dati u Hrvatskoj pripadajuće mu odlično mjesto. Ako hrvatska javnost želi odstranjenje sporova s Ugarskom, dosljedno tome morali bi Hrvati učiti mađarski, a u Hrvatskoj živući Mađari hrvatski. Hrvatska inteligencija želi sporazum s Mađarima, ali taj može nastupiti tek onda kada se u Hrvatskoj otvori mađarska srednja škola.“¹¹⁰ Pečuške su pak novine pisale da su se „osječki Hrvati branili rukama i nogama da mađarska gimnazija ne dobije uporište preko Drave“.¹¹¹ Kao članak koji posebno ilustrativno oslikava mađarsko gledište na navedenu problematiku može se izdvojiti sljedeći: „Mađarska djeca iz Osijeka prisiljena su pohađati školu u Pečuhu,

¹⁰⁶ MNL, OL, MKAVI, 211109/1908, 49721/1909, 39084/1910.

¹⁰⁷ *Pécsi Napló*, br. 281, 11. 12. 1910., 6.

¹⁰⁸ Nazivanjem škole „jeftinim zavodom“ impliciralo se prvenstveno to da je škola osiguravala povoljan školski obrok, siromašnim učenicima besplatne udžbenike i školski pribor, a najsiromašnijima i odjeću i obuću.

¹⁰⁹ *Narodna obrana*, br. 254, 3. studenoga 1908., U Osijeku će se podignuti magjarska gimnazija, 2.

¹¹⁰ *Narodna obrana*, br. 195, 28. kolovoza 1909., Magjarska gimnazija u Hrvatskoj, 2.

¹¹¹ *Pécsi Napló*, br. 197, 1. 9. 1911., 1.

jadna je njihova sudbina, ustaju u 4:30 ujutro da bi u 4:40 mogli otputovati u Pečuh, gdje stižu na otvaranje škole u 8:00. U stranom su gradu od jutra do mraka, ne mogu izaći iz učionice, a da ne lutaju ili upadnu u kakvu nevolju, a tek u osam i četvrt navečer mogu otputovati kući u Osijek. Vlak u Osijek stiže u 10:30 navečer, a u 4:30 ujutro ponovno počinje njihova svakodnevna muka, uz ukradeni san, mir i razdragane godine djetinjstva. Pa ipak postoji glas i u mađarskom tisku koji proglašava da mi - koji smo u tužnoj stvarnosti progonjeni - tlačimo Hrvate.¹¹²

Uprava Mađarskih državnih željeznica, kao i Mađarska osnovna škola u Osijeku, stoga su dale prijedlog da se Mađarska srednja škola podigne u Podravlju, selu koje se nalazi Osijeku odmah preko Drave. Međutim, Drava je tada činila i državnu granicu između Kraljevina Hrvatske i Slavonije s jedne strane i Kraljevine Mađarske s druge strane, tako da se Podravlje nalazilo na mađarskom teritoriju i za podizanje srednje škole u tom selu nije trebalo tražiti suglasnost hrvatske vlade ili osječkoga gradskog poglavarstva. Selo Podravlje tada je imalo samo 375 stanovnika i bilo je potpuno jasno da bi ta srednja škola bila ondje osnovana gotovo isključivo za potrebe Mađara Osijeka i okolice. Za takvim manevrom na kraju ipak nije bilo potrebe.

Iako su troškovi za otvaranje Mađarske srednje škole u Osijeku izdvojeni od strane Mađarskih kraljevskih državnih željeznica već za 1911. godinu te se samo čekalo odobrenje od strane Odjela za bogoštovlje i nastavu hrvatske zemaljske vlade,¹¹³ ono je stiglo tek 26. ožujka 1913. godine.¹¹⁴ *Budapesti Hírlap* donio je vijest da je odobrenje nastavnog programa osječke mađarske srednje škole „u krugovima hrvatskih i slavonskih Mađara izazvala veliko zadovoljstvo“. I ta posljednja potrebna dozvola značila je da srednja škola početkom rujna može otvoriti u Osijeku prvi razred građanske škole u koji može primiti do pedeset učenika. Svake naredne godine dopušteno je otvarati viši razred, a po dovršetku dodatnih dogradnji i uređenja čak i paralelne razrede. Nastavni jezik je prema odobrenom nastavnom planu isključivo mađarski, dok se hrvatski jezik predavao četiri sata tjedno. Prema tom uzoru planiralo se otvoriti mađarske srednje škole Mađarskih kraljevskih državnih željeznica i u Zagrebu, Vinkovcima, Brodu i Inđiji.¹¹⁵

¹¹² *Pesti Hírlap*, br. 200, 24. 8. 1912., 3; *Pesti Hírlap*, br. 286, A horvát helyzet, 4. 12. 1913., 6.

¹¹³ MNL, OL, MKAVI, 244081/AI, 8287/1913.

¹¹⁴ MA, MNL, OL, Magyar királyi államvasutak igazgatósága, 90979/1913, 2954/1913; Miroslav Kasabašić, „Školstvo“, u: *Od turskog do suvremenog Osijeka* (Osijek: Zavod za znanstveni rad HAZU u Osijeku, 1996), 200.

¹¹⁵ *Narodna obrana*, br. 143, 25. lipnja 1913., Mađarske građanske škole u Hrvatskoj, 3.

Mađarska srednja škola u Osijeku

Prva školska godina u kojoj je Mađarska srednja škola u Osijeku počela s djelovanjem bila je 1913./1914. godina, no nažalost nije poznato da je izvješće o toj školskoj godini ikadje sačuvano. Sačuvana je ipak cjelokupna korespondencija između Mađarskih kraljevskih državnih željeznica i hrvatske zemaljske vlade oko dozvole za otvaranje srednjoškolske nastave na mađarskom jeziku u Osijeku¹¹⁶ i konačno odobrenje od 26. ožujka 1913. godine kojim hrvatska zemaljska vlada dopušta otvorenje te škole, odnosno početak nastave u postojećoj zgradi mađarske osnovne škole u Osijeku, a u prilogu je i odobreni nastavni plan i program škole.¹¹⁷ U rujnu 1913. godine započela je redovita nastava u toj školi, otvaranjem V. razreda, s latinskim jezikom kao izbornim predmetom. Ravnateljem je imenovan Miklós (hrv. Nikola) Tailsbauer,¹¹⁸ ranije profesor latinskog jezika na osječkoj realnoj gimnaziji.¹¹⁹

Prvo sačuvano školsko izvješće je iz školske godine 1914./1915., koja je ujedno bila obilježena i početkom Prvoga svjetskoga rata, te je i ton u izvješću obilježen domoljubnim osjećajem, što možda najbolje oslikava rečenica: „Djeca se trebaju odgajati u ime Svetoga Boga i Domovine, kako nikada ne bi zaboravili svoje obaveze prema njima!“¹²⁰ Ono što je indikativno jest da se nigdje izričito ne spominje koja je to Domovina prema kojoj bi trebalo osjećati domoljublje – Mađarska, Ugarska, Austro-Ugarska, Hrvatska, Slavonija, ili pak neka druga. Nadalje, kao značajna svrha postojanja škole navedena je i mogućnost da djeca do dobi od 14-15 godina ostanu živjeti u svom roditeljskom domu, uz mogućnost obrazovanja na svom materinskom jeziku.¹²¹

Nastavni plan i program škole podudarao se s planovima i programima viših razreda srednjih škola u Mađarskoj u to vrijeme, a uglavnom je uspore-

¹¹⁶ Dopisi upućivani vladi prevedeni su na hrvatski jezik, pa se tako kao ilustracija jedne od molbi može izdvojiti sljedeći dopis: „Poštovani kr. povjereniče! Roditelji učenika naših pučkih škola sa mađarskim nastavnim jezikom u Osijeku izražavaju sve češće i življe želju da se školovanje njihove djece ne bi završilo sa V. razredom ove škole, nego da bi se nastavljalo. Budući da se opravdanoj želji roditelja odazvati hoćemo, te bismo da upitne škole za sada da proširimo na 6 razreda na isti način kao što je to učinjeno kod jedne obćinske škole u Zagrebu. Molimo Vašu Preuzvišenost da nam za to proširenje potrebitu dozvolu podijeliti blagoizvoli. Podjednako uljudno javljamo da ćemo nastavnu osnovu koju ćemo sastaviti na temelju nastavne osnovne koja za upitnu hrvatsku školu u Zagrebu vrijedi, nakon dobivene dozvole naknadno podastrieti.“ MNL, OL, MKAVI, 29024/1913.

¹¹⁷ MA, MNL, OL, Magyar királyi államvasutak igazgatósága, 90979/1913, 2954/1913.

¹¹⁸ O Tailsbaueru više vidjeti u: Sergej Filipović, *Srednje školstvo u Osijeku (1918.-1941.)*, disertacija, Filozofski fakultet u Zagrebu, 2023., 300.

¹¹⁹ *Svjetlost*, br. 39, 21. rujna 1913., Magjarska škola u Osijeku, 4.

¹²⁰ MA, OSZK, IÉ, 78644/1915., 3.

¹²¹ MA, OSZK, IÉ, 95502/1916., 34.

div i s tadašnjim realnim gimnazijama u Hrvatskoj. Najveća je razlika što je umjesto obveznog latinskog (u hrvatskim školama) u ovoj školi bio obvezan francuski jezik. Kao potencijalnu poteškoću Mađarske su državne željeznice neposredno pred otvaranje škole navodile to da značajan dio učenika osječke mađarske osnovne škole ne iskazuje interes za takvim programom, te da bi trebalo promisliti o tome da se umjesto nje osnuje klasična gimnazija, no u proljeće 1913. godine već je bilo kasno da bi se mijenjao predviđeni profil škole.¹²² Na konačni je prijedlog programa hrvatska zemaljska vlada imala tri glavne primjedbe: da se za hrvatski jezik umjesto tri sata uvrste četiri sata tjedno (a za njemački smanje s četiri na tri sata tjedno), da se u nastavi zemljopisa u V. razredu prije poznavanja ugarske države treba provesti pregled poznavanja kraljevina Hrvatske i Slavonije te da se u VI. razredu treba uvrstiti jedan sat hrvatske povijesti (u prvotnom prijedlogu programa nije bila predviđena nastava povijesti u V. i VI. razredu).¹²³

Tablica 6: Nastavni plan Mađarske srednje škole u Osijeku po razredima¹²⁴

Predmet	Razred				Ukupno sati
	V.	VI.	VII.	VIII.	
Vjeronauk	2	2	2	2	8
Mađarski jezik	5	5	4	4	18
Hrvatski jezik	4	4	3	2	13
Njemački jezik	3	3	3	3	12
Povijest	-	1	3	3	7
Prirodopis	2	2	-	3	7
Prirodoslovlje	-	-	-	2	7
Matematika	4	4	3	3	14
Geometrija	4	4	2	2	12
Crtanje	-	-	2	1	3
Zdravstveni odgoj	-	-	-	1	1
Domaćinstvo	-	-	-	2	2
Krasopis	1	1	-	-	2
Ženski ručni rad	2	2	2	2	8
Pjevanje	-	-	1	1	2
Tjelesno vježbanje	1	1	1	1	4
Latinski jezik (izborni)	(5)	(5)	(5)	(5)	(20)
Francuski jezik (izborni)	-	-	(5)	(5)	(10)
Ukupno Ž/M	31/29	32/30	32/30	32/30	127/119

¹²² MA, MNL, OL, MKAVI, 154947/1913.

¹²³ MA, MNL, OL, MKAVI, 10114/1913; 29024/AI.

¹²⁴ MA, MNL, OL, MKAVI, 278905/1913.

Osječka je *Narodna obrana* smatrala da „Mađžari unose knjige iz Mađžarske, a u njima je glavna nota mržnja na Hrvatsku, koja je brisana iz zemljovi- da. Tu se pjeva slava Košutu, draži se na omalovažavanje svake narodne aspi- racije osim mađžarske, a hrvatski se jezik samo prezire, a nipošto ne uči.“¹²⁵

Škola je bila smještena u zgradi u tadašnjoj Željezničkoj ulici br. 54 (da- našnja ulica Stjepana Radića u kojoj je smješten Pravni fakultet), a prostor je dijelila s Mađarskom osnovnom školom. Škola je, međutim, proširena na na- čin da je kupljena kuća „prema Weiszu“. U travnju 1915. godine zbog ratnih okolnosti školsku zgradu je djelomično zauzela vojska, te se nastava održava- la u školskoj dvorani.¹²⁶ Školska je knjižnica 1918. godine brojila 727 knjiga, a imala je i relativno bogatu zbirku pribora za nastavu fizike, globus, telurij, različite slike te zemljovide za nastavu povijesti i zemljopisa, kao i šivaći stroj Pfaff i Singer za potrebe nastave ženskog ručnog rada.¹²⁷

Tablica 7: Materinski jezik učenika Mađarske srednje škole u Osijeku

Šk. god.	Mađarski	Hrvatski	Njemački	Ostali
1914./1915.	64	8	22	2
1915./1916.	109	5	16	-
1916./1917.	165	6	40	-
1917./1918.	210	13	40	-

Analizirajući podatke o materinskom jeziku učenika srednje škole, može se povući paralela s podatcima o materinskom jeziku učenika osnovne škole, s tim da je taj trend mađarskoga materinskoga jezika učenika bio još i izraže- niji nego što je bio slučaj u osnovnoj školi. Tako je 1914./1915. udio učenika kojima je mađarski bio materinski iznosio 66,67 % (njemački 22,92 %),¹²⁸ 1915./1916. 83,85 % (njemački 12,31 %),¹²⁹ 1916./1917. 78,20 % (njemački 18,96 %),¹³⁰ a 1917./1918. 79,85 % (njemački 15,21 %).¹³¹ Istovremeno se broj učenika hrvatskoga materinskog jezika kretao ispod 5 % u svim anali- ziranim godinama osim 1914./1915., kada je bio najviši i iznosio je 8,33 %. Kako je većina učenika već bila mađarskog materinskog jezika, nikako ne može stajati tada mnogo puta ponavljana teza od strane onodobne hrvatske oporbe i Mađarima nenaklonjenih novina koje su konstantno pisale protiv te

¹²⁵ *Narodna obrana*, br. 168, 26. srpnja 1911., Nepodopštine julijanskih škola, 1.

¹²⁶ MA, OSZK, IÉ, 78644/1915, 4-5.

¹²⁷ HR, GISKO, ERTESTAN, 134350/1918., 12-13.

¹²⁸ MA, OSZK, IÉ, 78644/1915., 34-35.

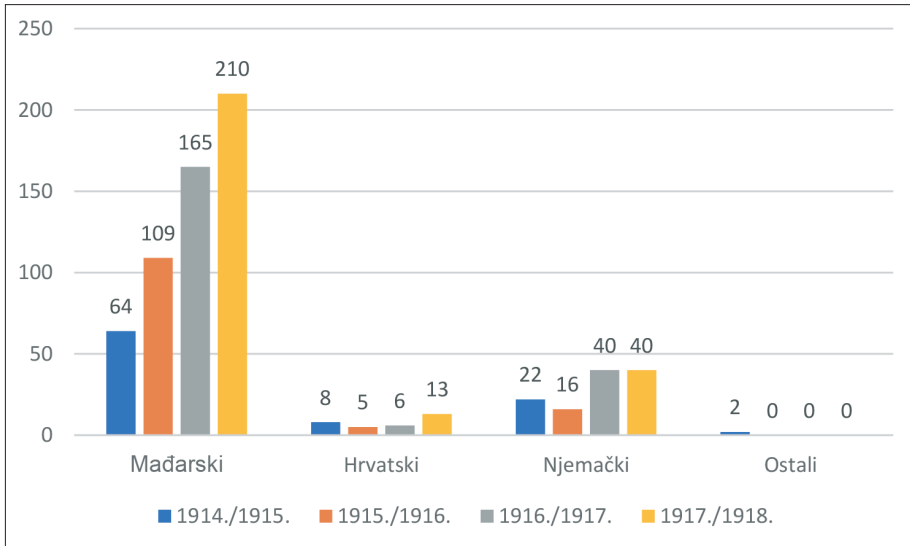
¹²⁹ MA, OSZK, IÉ, 95502/1916., 67-68.

¹³⁰ MA, OSZK, IÉ, 101606/1917., 24-25.

¹³¹ HR, GISKO, ERTESTAN, 134350/1918., 29-30.

škole, optužujući je za asimilaciju Hrvata. Mađarska srednja škola u Osijeku kao jedina takva obrazovna ustanova na istoku Hrvatske (koja je jedina nudila obrazovanje više od četverogodišnje pučke škole) igrala je važnu ulogu u očuvanju jezičnoga identiteta mađarske djece u Osijeku.

Grafikon 4: Učenici Mađarske srednje škole u Osijeku po materinskom jeziku po školskim godinama

Zanimljiva je stvar da je *Narodna obrana*, tradicionalno vrlo kritički orijentirana prema Mađarima, analizirajući popis stanovništva 1900. godine u svom naslovnom članku napisala da su se „magjarski poljodjelci pohrvaćivali lakše, nego li Niemci. Gdje nisu bili osamljeni u ovećoj skupini, izgubila su obično već djeca prvih doseljenika jezik svoj. U novije doba čuvaju magjarski doseljenici narodnost svoju umjetnim načinom (crkvom kalvinskom, školom, propagandom itd.) pri čemu ih pomaže i zajednička vlada. Magjari uče jezik hrvatski brže od Niemaca. Ovi u Slavoniji čine 8,25% svega žiteljstva. Popisom se dokazalo da 59,46% (dakle tri petine) svih Magjara u Slavoniji znade govoriti jezikom hrvatskim.“¹³²

Školska izvješća za Mađarsku srednju školu u Osijeku sadrže i izuzetno zanimljive podatke (koje ne sadrže školska izvješća za Mađarsku osnovnu školu u Osijeku), a to su ne samo podatci o materinskom jeziku učenika polaznika te škole, nego i o njihovom poznavanju svih jezika. Ti su se podatci zasigurno javno objavljivali jer je i njihovim javnim distribuiranjem vodstvo škole željelo jasno pokazati da u školi nema govora o mađarizaciji učenika hrvat-

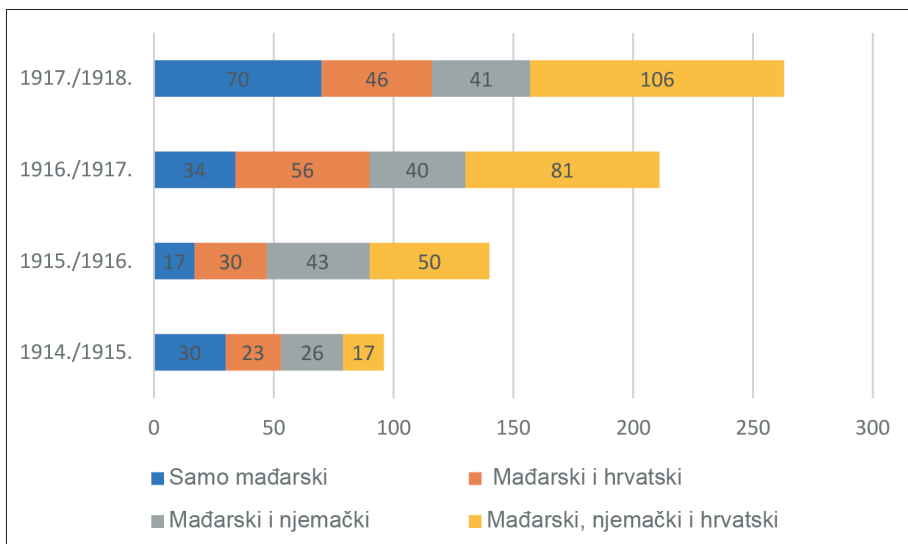
¹³² *Narodna obrana*, br. 6, 9. siječnja 1904., Suhe brojke – Magjari u Slavoniji, 1.

skoga materinskog jezika. U svim je dostupnim izvješćima jasno vidljivo da su svi učenici škole znali mađarski jezik, a da je samo manjina (između 20 % i 25 % učenika, ovisno o školskoj godini) uz mađarski znala još samo hrvatski jezik, a ne njemački ili pak sva tri jezika koja su se tada govorila u Osijeku.¹³³

Tablica 8: Poznavanje jezika učenika Mađarske srednje škole u Osijeku

Školska godina	Samo mađarski	Mađarski i hrvatski	Mađarski i njemački	Mađarski, njemački i hrvatski
1914./1915.	30	23	26	17
1915./1916.	17	30	43	50
1916./1917.	34	56	40	81
1917./1918.	70	46	41	106

Grafikon 5: Učenici Mađarske srednje škole u Osijeku prema poznavanju jezika

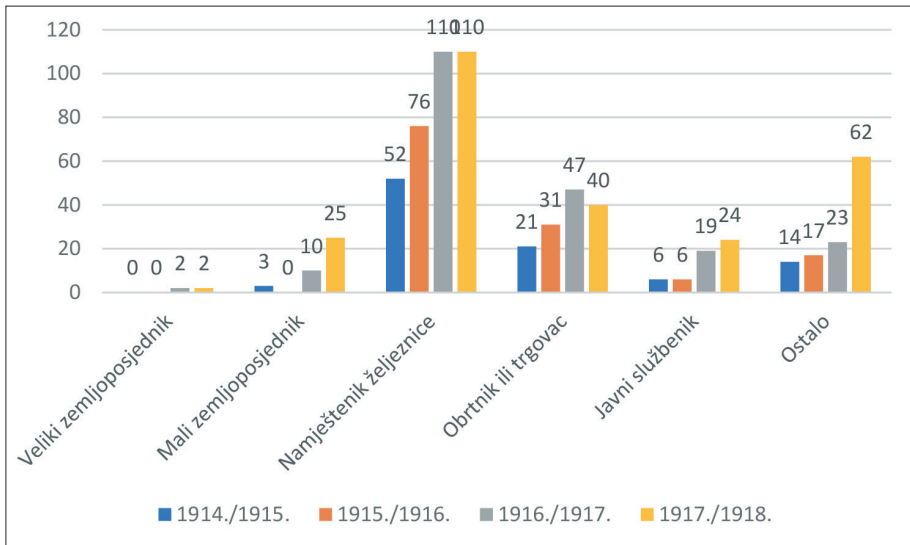
Tablica 9: Zanimanje roditelja učenika srednje škole

Školska godina	Veliki zemljoposjednik	Mali zemljoposjednik	Namještenik željeznice	Obrtnik ili trgovac	Javni službenik	Ostalo
1914./1915.	-	3	52	21	6	14
1915./1916.	-	-	76	31	6	17
1916./1917.	2	10	110	47	19	23
1917./1918.	2	25	110	40	24	62

¹³³ MA, OSZK, IÉ, 78644/1915, 34-35; 95502/1916, 67-68; 101606/1917, 24-25; HR, GISKO, ERTESTAN, 134350/1918, 29-30.

Kao što se može iščitati iz podataka donesenih u tablici i grafikonu (prema školskim izvješćima), apsolutnu su većinu učenika škole činila djeca roditelja koji su bili zaposlenici željeznice. Samo su roditelji dvoje djece činili najbogatiji društveni sloj, odnosno one koji su se ubrajali u red velikih zemljoposjednika. S druge strane, vidljivo je i da je djece malih zemljoposjednika bilo znatno manje nego djece iz ostalih kategorija stanovništva.¹³⁴ U svakom slučaju, jasno je da je među roditeljima učenika srednje škole prevladavalo urbano stanovništvo, odnosno ono koje se bavilo nepoljoprivrednim djelatnostima (obrnici, trgovci, razni službenici, činovnici, željezničari i sl.).

Grafikon 6: Zanimanje roditelja učenika srednje škole

Zbog okolnosti vezanih uz Prvi svjetski rat, vojska je preuzela korištenje prostorija Mađarske srednje škole te je nastava morala biti privremeno obustavljena, a potom je izmještena na način da su tri razreda nastavu održavala u prostorijama osječkoga Franjevačkoga samostana, a jedan razred u biskupskom sjemeništu.¹³⁵ I uprava škole i gradsko poglavarstvo nastojali su da se barem dio prostorija školske zgrade Mađarske srednje škole u Osijeku oslobodi, no iz Ministarstva rata konstantno su dolazile negativne odluke po tom pitanju.¹³⁶ Od školske godine 1915./1916. do školske godine 1917./1918. nastava je bila izmještena u unajmljenim kućama u vlasništvu

¹³⁴ MA, OSZK, IĚ, 78644/1915, 34-35; 95502/1916, 67-68; 101606/1917, 24-25; HR GISKO, ERTESTAN, 134350/1918, 29-30.

¹³⁵ *Die Slavonische Presse*, br. 30, 29. 1. 1915., Der unterricht im gymnasium, 2.

¹³⁶ *Slavonische Presse*, br. 194, 23. 8. 1916., Die schulgebaude können auch weiterhin nicht verwendet werden, 2.

Vučenovića, Weisza i Vorbergera u tadašnjoj Kolodvorskoj (današnjoj Radićevoj) ulici br. 52, 54 i 54a.¹³⁷ Zanimljivo je da je čak i u ratnim okolnostima škola organizirala izvanučioničku nastavu, pa su tako učenici s profesorima u ljetnim mjesecima 1916. išli na izlet u Erdut i Belišće, 1917. godine u Máriagyűd i Bilje, 19. ožujka 1918. organizirali izlet u Pečuh, a 18. travnja iste godine posjet osječkoj tvornici žigica.¹³⁸ U Erdutu im je domaćin bio vlastelin Ervin Cseh, kojemu su učenici pred njegovim kaštelom „otpjevali nekoliko domoljubnih pjesama, za što ih je velikodušni gospodin darovao šećerom“. U Belišću je učenike ugostio barun Guttmann, te su obišli njegovo imanje, pilanu i tvornicu, bolnicu Crvenoga križa, a u Valpovu katoličku crkvu i dvorac grofa Normanna i okolni perivoj.¹³⁹

Zbog odlaska na front, vladao je opći nedostatak nastavnoga kadra te je dio preostalih učitelja ne samo radio preko norme bez ikakve financijske nadoknade, nego su i upisivali relativno velike iznose ratnoga zajma od 100-200 kruna po učitelju.¹⁴⁰ Učenici su pak za ratne potrebe prikupljali lišće kupine (i prikupili 13 kg školske godine 1915./1916.) te „velike“ količine bakra, različite zimske odjeće za vojnike, cigarete, knjige i ostalo. Učenice su na nastavi ženskoga ručnog rada šivale vreće za vojne potrebe i zimske kape. „Među učenicima se primijetila opća depresija, posebice kod onih učenika čiji su očevi bili u vojsci. (...) Na satovima tjelovježbe vrlo su rado navlačili vojničke kape i vježbali držanje oružja. S oduševljenjem su pjevali ratne pjesme slušajući pjesme naših heroja koji su se vraćali s ratišta. Dvoje naših učenika V. (I.) razreda napustilo je neopaženo roditeljsku kuću i prožeti velikim entuzijazmom krenuli su za vojnicima koji su odlazili na bojište. Naravno, na putu su ih vojnici primijetili i otpravili njihovim kućama.“¹⁴¹

¹³⁷ HR, GISKO, ERTESTAN, 134350/1918., 9.

¹³⁸ MA, OSZK, IÉ, 101606/1917., 11; HR, GISKO, ERTESTAN, 134350/1918., 12.

¹³⁹ MA, OSZK, IÉ, 95502/1916., 57.

¹⁴⁰ MA, OSZK, IÉ, 95502/1916., 40-41.

¹⁴¹ MA, OSZK, IÉ, 95502/1916., 41-42.

Učitelji Mađarske srednje škole u Osijeku

Tablica 10: Učitelji Mađarske srednje škole u Osijeku šk. god. 1917./1918.¹⁴²

Ime učitelja ili učiteljice	Što podučava	Razred u kojemu podučava	Tjedni broj sati	Radnog staža
Miklós Tailsbauer	Ravnatelj			
Dr. Jenő Cservinka	Razrednik Prirodopis	IV. I-V.	17	1
Róbert Kocsner	Njemački jezik Mađarski jezik	IV-V. V.	17	6
Béla Maksa	Razrednik Mađarski jezik Latinski jezik	III. II.b., III.a III., V.	19	3
Ernő Mártonffy	Razrednik Mađarski jezik Latinski jezik Povijest	I.a I.a I.a., IV.a II.a, II.b, III.	20	1
György Mrkobrad	Hrvatski jezik	I.b, II.a, II.b, III., IV.	18	6
Gyula Rozmán	Matematika Prirodopis	II.a., II.b., III., IV., V. IV.	19	1
Ilona Simon	Zemljopis Povijest	I.a, II.a, II.b IV.	15	7
Károly Simon	Razrednik Mađarski jezik Latinski jezik	II.a. II.a, IV. II.a	14	4
András Soós	Razrednik Geometrija Crtanje	II.b. I.a, II.a, II.b, III., IV. III., IV.	20	3
Olivér Welle	Razrednik Njemački jezik	I.b. I.b., II.b., III.	14	20
Ferenc Perčić	Katolički vjeronauk	I.a, I.b., II.a, II.b, III., IV.	8	10
Boriska Dömötör	Geometrija Matematika Cjelodnevi boravak	I.b. I.a., I.b.	12	9
Károly Sárcevich	Tjelovježba Cjelodnevi boravak	Svi	10	10

¹⁴² MA, OSZK, IÉ, 101606/1917; HR, GISKO, ERTESTAN, 134350/1918., 6-8.

Marianna Szabó	Ženski ručni rad Zemljopis Krasopis Domaćinstvo	Svi I.b. I.a, I.b., II.a., II.b. IV.	17	12
Irén Szilvággyi	Ženska tjelovježba	Svi	4	
Róbert Borenich	Pjevanje	III., IV.	2	
Dr. Emil Rechnitz	Zdravstveni odgoj	IV.	1	
Zsigmond Sonnenschein	Hrvatski jezik	I.a.	4	
Sándor Ágoston	Reformirani vjeronauk	Svi		
Lazar Bogdanović	Pravoslavni vjeronauk	Svi		
Dr. Simon Ungár, rabin	Židovski vjeronauk	Svi		
Antal Walther	Evangelički vjeronauk	Svi		

Iseljavanje Mađara i prestanak djelovanja škola

Mađarske su škole u Osijeku prestale djelovati u kaotičnim događajima krajem listopada 1918. godine, kada se na ulicama i pucalo te se tek uz velike napore narodne straže od 1500 ljudi uspio uspostaviti red u gradu, nakon proglašenja prijekog suda nad čitavom Virovitičkom županijom. S 31. listopada 1918. godine raspuštene su i mađarska osnovna i srednja škola u Osijeku, a obustavljeno je i još jedno započeto dograđivanje zgrade osnovne škole. Cjelokupan kompleks zgrada mađarskih škola u Osijeku u Radićevoj i Gundulićevoj ulici prešao je u vlasništvo novonastale države.¹⁴³

Osim što su zatvorene mađarska osnovna i srednja škola, u Osijeku je u snažnoj antimadžarskoj atmosferi tada prestao izlaziti i *Szlavóniai magyar újság*.¹⁴⁴ Njegov posljednji broj koji je objavio apel slavonskim Mađarima da ne prodaju svoje posjede u Slavoniji uzrokovao je zabranu Odbora Narodnog vijeća, a osječki je tisak dodatno pooštrio ionako grub stil prema tim novinama, imenujući primjerice glavnoga urednika Zoltána Poliányia vukodlakom.¹⁴⁵ U zamjenu za *Szlavóniai magyar újság* planirano je izdavanje novoga lista pod nazivom *Testvériség* (hrv. *Bratstvo*), kojemu je trebao biti glavnim

¹⁴³ *Jug*, br. 199, 31. listopada 1918., Mađarske škole u Osijeku zatvorene, 2.

¹⁴⁴ *Jug*, br. 199, 31. listopada 1918., Uspostavljen red u Osijeku; *Szlavóniai Magyar Ujsag* prestaje izlaziti, 2.

¹⁴⁵ *Jug*, br. 209, 10. studenog 1918., *Szlavóniai Magyar Ujsag*, 3.

urednikom Sigmund Berényi, učitelj na osječkoj mađarskoj školi, a glavni je cilj lista trebao biti da „propagira i goji dobre odnošaje između Hrvata i Srba i jugoslavenskih državljana mađarskog materinjeg jezika“. Zanimljivo je da je inače izrazito hungarofobno obojeni *Jug* pisao o tome da je izlaženje tih novina „nužno zato što će u dosadanjim mađarskim područjima koje će nam se priklopiti pasti pod našu državnu vlast i na tisuće mađarskih obitelji koje ne razumiju našeg jezika, pa ih o novim prilikama treba informirati u mađarskom jeziku“. Također je napomenuto kako će novine izlaziti s dozvolom nove vlade.¹⁴⁶ Gotovo je nevjerojatno kojom je brzinom *Jug* u potpunosti promijenio diskurs i zapravo priznao potrebu postojanja novina na mađarskom jeziku, kao i činjenicu da postoje brojne mađarske obitelji koje uistinu ne znaju hrvatski jezik. Ipak, te novine nisu nikada pokrenute.

U studenom 1918. Mađari su se krenuli masovno iseljavati iz Osijeka u Mađarsku, što je dovelo do toga da je praktički zapeo željeznički promet, te je u novinama čak objavljen i poziv za „sve muškarce u dobi od 18. do 32. godine, koji su zdravi, koji potpuno vladaju hrvatskim ili srpskim jezikom“ da se prijave kako bi se nadomjestilo „odlazeće željezničarsko osoblje“.¹⁴⁷ Od osječkih Mađara željezničara koji su preostali u Osijeku sredinom prosinca razvio se pokret za zaštitu njihovih prava. Deputaciju osječkih željezničara koja je tih dana pošla u Zagreb primio je povjerenik za željeznice Wilder, kome je vođa deputacije profesor Martonffy razložio želje osječkih željezničara. Povjerenik mu je odgovorio da će svoje plaće dobivati redovito kao i njihovi kolege u Mađarskoj, a glede mađarskih škola izjavio je da će one postojati i dalje, „ali pod kontrolom povjerenika za nastavu koji će se brinuti i za plaće učitelja i profesora tih škola“ te da će im se vratiti oduzete školske zgrade. Dana 13. prosinca 1918. uvečer održali su osječki željezničari skupštinu na kojoj je prof. Martonffy referirao o čitavoj stvari. Na skupštini je vladalo vrlo napeto raspoloženje, pa su vođe jedva suzdržali željezničare da ne stupe u štrajk. Konačno je zaključeno da se odašalje deputacija u Budimpeštu ravnateljstvu Mađarskih državnih željeznica, da im ono ispuni njihove želje, kad to nisu htjeli učiniti u Zagrebu.¹⁴⁸

Osječka policijska uprava neposredno prije Božića 1918. izdala je nalog za protjerivanje iz države četiriju profesora Mađarske srednje škole u Osijeku. Iako su ti učitelji nijekali svaku krivnju, ipak su morali napustiti grad na prvi dan Božića. Protjeranim učiteljima bio je uručen i otkaz te su se prijavili Poslovodstvu Mađarskih državnih željeznica u Pečuhu, od kojeg su zatražili zaštitu mađarske narodne vlade. Intervencijom mađarske vlade uspelo se ba-

¹⁴⁶ *Jug*, br. 236, 8. prosinca 1918., Jugoslavenski list na mađarskom jeziku, 2.

¹⁴⁷ *Jug*, br. 209, 10. studenog 1918., Namještenje željeznica, 4.

¹⁴⁸ *Jug*, br. 241, 14. prosinca 1918., Pokret osječkih željezničara, 2.

rem nakratko udobrovoljiti vladu Kraljevine SHS da ipak dopusti održavanje osječkih mađarskih škola. Tako su početkom siječnja 1919. godine ponovno otvorene osječka mađarska osnovna i srednja škola, a protjeranim učiteljima dopušten je povratak na njihova radna mjesta.¹⁴⁹ Ipak, ta situacija nije dugo potrajala, niti mjesec dana, jer je vlada Kraljevine SHS ponovno aktualizirala pitanje „štrajka“ mađarskih željezničara iz prosinca 1918. godine, podijelivši otkaze gotovo svim Mađarima koji su bili zaposlenici željeznice u Osijeku, kao i gotovo svim učiteljima na mađarskoj osnovnoj i srednjoj školi. Krajem siječnja 1919. godine uslijedilo je još jedno masovno iseljavanje Mađara iz grada Osijeka, u kojemu su se iselili praktički svi učitelji obiju mađarskih škola u Osijeku.¹⁵⁰ Konačno, odlukom osječkoga gradskog poglavarstva od 5. veljače 1919. godine osječka mađarska osnovna i srednja škola ponovno su, tada i konačno, zatvorene, a školske zgrade država je dala na raspolaganje osječkog srednjoj trgovačkoj školi.¹⁵¹

¹⁴⁹ *Pécsi Napló*, 3. 1. 1919., 4; *Pesti Napló*, br. 6, 7. 1. 1919., 9; *Az Ujság*, br. 6, 7. 1. 1919., 7.

¹⁵⁰ MA, MNL, OL, 16.761/919; 26.125/919; 2813/919; 77.003/919.

¹⁵¹ *Világ*, br. 27, 31. 1. 1919., 7; *Pécsi Napló*, br. 29, 4. 2. 1919., 2.

Prilozi

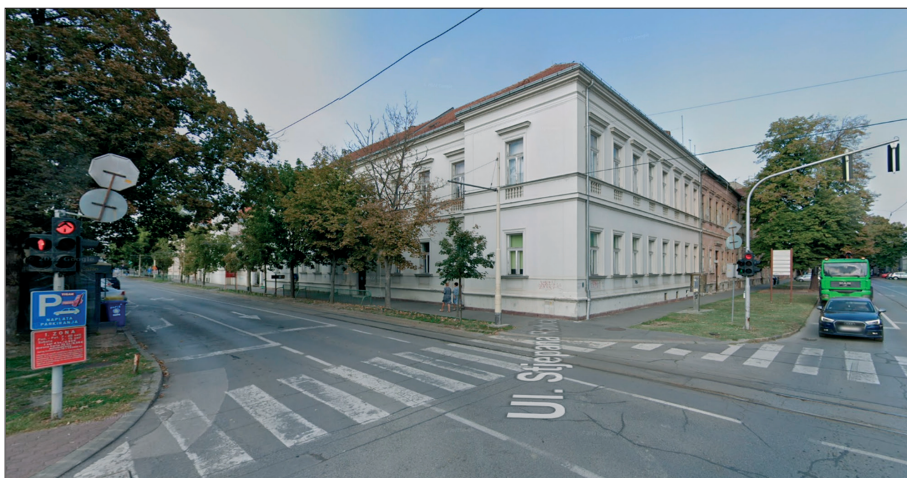
Slika 1: Zgrada Mađarske osnovne škole u Osijeku 1897. godine (na uglu današnje Radićeve i Gundulićeve ulice, prije proširenja i dogradnje kata)
(*Vasárnapi Ujság*, br. 36, 9. 9. 1906., 586)

Slika 2: Zgrada Mađarske osnovne škole u Osijeku nakon dogradnje kata (oko 1908. godine)
(Zbirka razglednica Muzeja u Zemplénu, inv. br. 0120457. Razglednica je dostupna i online putem portala Hungaricana: <https://gallery.hungaricana.hu/en/SzerencsKepeslap/1185941/>)

Slika 3: Mađarska kapelica unutar zgrade Mađarske osnovne škole u Osijeku, 1909. godine
(*Vasárnapi újság*, 56. évf. (1909.), br. 28, Magyar kápolna Szlavóniában, 586.)

Slika 4: Suvremeni izgled kompleksa zgrada na uglu Radićeve i Gundulićeve ulice koji je pripadao Mađarskoj osnovnoj i srednjoj školi od 1897. do 1919. godine (danas zgradu koristi Pravni fakultet u Osijeku).
(Fotografija je isječak s Google-ovog portala Street View, javno dostupno na: <https://www.google.com/maps/>)

Summary

HUNGARIAN SCHOOLS IN OSIJEK IN THE TIME OF AUSTRIA-HUNGARY

The paper encompasses the period of the First Elementary and Secondary School founded in Osijek in the late 19th century with assistance from the Hungarian Royal State Railway when classes were conducted in Hungarian. The paper is based on Hungarian and Croatian archival records and on the comparison of the then Hungarian and Croatian newspapers reporting on the above school and the occurrences associated with it. Attention has been drawn to the role and significance of the school in promoting the Hungarian language and culture for the Hungarians of Osijek and the surroundings. As the school operated in the course of turbulent Hungarian-Croatian relations, the political and social impact of the school on the Croatian population has also been analysed. The paper endeavours to contribute to the understanding of the historical and cultural context of the Hungarian minority in Osijek and to shed light on the complex demands imposed on the school, which implied playing the role of the central Hungarian national institution in Osijek and making sure that the Croatian population in Osijek did not feel jeopardised by its functioning.

Key words: Hungarian School, Osijek, Hungarian minority, Hungarians in Slavonia, schools for minorities, Hungarian-Croatian relations

(Translated by Mica Orban Kljajić)

Kontakt:

izv. prof. dr. sc. Denis Njari
Filozofski fakultet Sveučilišta u Osijeku
Lorenza Jäger 9, 31000 Osijek
email: dnjari@ffos.hr